Piotr Hapanowicz

Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń – nowa wystawa stała Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Tematyka wystawy i podsumowanie realizacji projektu

Wstęp

Pałac Pod Krzysztofory, nazywany popularnie Krzysztoforami, usytuowany w Rynku Głównym 35, jest jedną z najokazalszych rezydencji miejskich Krakowa. Od 1979 roku przez wiele lat była tu prezentowana ekspozycja stała *Z dziejów i kultury Krakowa*[1]. Remont Krzysztoforów wymusił jej zamknięcie, co dokonywało się stopniowo od 2007 roku. Obecnie pałac odzyskuje swoją dawną świetność dzięki gruntownej restauracji zabytkowej substancji, połączonej z konieczną modernizacją infrastruktury technicznej oraz przystosowaniem budowli do współczesnych standardów muzealnictwa. Prace budowlano-konserwatorskie, zainicjowane w 2001 roku, ze względu na uwarunkowania logistyczne i finansowe są prowadzone etapowo. Towarzyszą im prace badawcze, obfitujące w liczne odkrycia, wzbogacające stan wiedzy o dziejach niegdysiejszej rezydencji możnowładczej, a także przywracające walory zabytkowe, zdegradowane niewłaściwymi przebudowami i użytkowaniem. Efektem tych działań jest gruntowna modernizacja zachodnich segmentów zespołu pałacowego, zgrupowanych wokół dziedzińca, obejmująca oficynę i pawilon narożny od ulicy Jagiellońskiej oraz tzw. skrzydło zachodnie pałacu, w którego zabytkowych wnętrzach znajduje się otwarta 30 października 2014 roku wystawa *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń*. W związku z pracami remontowo-konserwatorskimi zasadniczego korpusu pałacu, a następnie urządzaniem w nim nowej, stałej ekspozycji, *Cyberteka* pełni funkcję zastępczej wystawy stałej. Prace zostały zrealizowane z połączonych funduszy własnych Muzeum, Gminy Kraków, Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Krakowa oraz Funduszy Europejskich, dysponowanych przez Małopolski Regionalny Program Operacyjny. Wyniki prac badawczych i nowych odkryć zostały opublikowane w czasopiśmie „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" (zeszyt 30. z 2012 roku).

Ekspozycja *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* stanowi cześć projektu *Modernizacja obiektu Pałac pod Krzysztofory – głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. Ideą wystawy jest nowoczesna prezentacja fenomenu Krakowa w aspekcie jego rozwoju przestrzennego i urbanistycznego. Wystawa stanowi miejsce prezentacji dorobku Muzeum w dziedzinie rekonstrukcji cyfrowych dawnej zabudowy Krakowa oraz programu digitalizacji zbiorów muzealnych. Prawie 10 lat temu Muzeum Historyczne Miasta Krakowa zaczęło realizować projekt ekspozycyjno-badawczy, którego tematem była wizualizacja historycznej zabudowy Krakowa. W tym też celu powołano interdyscyplinarny zespół specjalistów z wielu dziedzin. Było to nowatorskie przedsięwzięcie w Polsce, związane z projektem wykonania makiet fizycznych Krakowa z okazji zbliżającej się 750. rocznicy lokacji miasta. W 2008 roku w Pracowni Dokumentacji Architektury i Zmian Urbanistycznych Miasta Krakowa, kierowanej przez Elżbietę Firlet, powstała Sekcja Wizualizacji Cyfrowych pod kierunkiem Piotra Opalińskiego, która prowadzi prace nad stworzeniem trójwymiarowych modeli miasta zarówno na poziomie urbanistycznym, jak i architektonicznym[2]. W zamierzeniu twórców wystawy *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń*, stanowi ona namiastkę cyfrowej

[1] Szerzej: Nowak Janusz Tadeusz: *Wystawa stała Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2012, z. 30, s. 197–206. Koncepcja merytoryczna zeszytu Genowefa Zań-Ograbek.

[2] Szerzej: Marek Marta: Cyfrowa rekonstrukcja historycznej zabudowy Krakowa. Projekt Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. W: *Kraków – europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy*. Koncepcja i red. nauk. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków 2007, s. 99–129. Wystawa w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 5 czerwca – 19 listopada 2007 r. Kurator Grażyna Lichończak-Nurek; Firlet Elżbieta: *Rekonstrukcje krajobrazu krakowskiego zespołu osadniczego na wystawie Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.* „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2008, z. 26, s. 21–26; Marek Marta: *Zastosowanie techniki cyfrowej 3D do rekonstrukcji historycznej zabudowy Krakowa*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2008, z. 26, s. 57–76; Opaliński Piotr: *Rekonstrukcja cyfrowa infrastruktury architektonicznej Rynku krakowskiego w XIV i XV wieku*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2010, z. 28, cz. 1, s. 113–128. Red. nauk. Elżbieta Firlet.

skarbnicy wiedzy o Krakowie. W swoim założeniu projekt jest otwarty i będzie systematycznie powiększany i uzupełniany. W jego pierwszym etapie można zapoznać się z rozwojem Krakowa od czasów przedlokacyjnych po realizację projektu Wielkiego Krakowa na początku XX wieku.

Wystawa

Wystawa składa się z sześciu przestrzeni.

Przestrzeń I *Cracovia origo*

W dziejach rozwoju osadnictwa w Polsce Kraków zajmuje wyjątkową pozycję zarówno jako pradawne miejsce osadnicze, siedziba władców, ważny ośrodek sakralny, kulturalny i gospodarczy, jak i jeden z najważniejszych historycznych układów urbanistycznych. Specyficzna sytuacja topograficzna, w tym urozmaicona rzeźba terenu i gęsta sieć hydrograficzna, zdeterminowała rozwój miasta, które powstało w miejscu przecięcia pradoliny Wisły przez pasmo wzgórz jurajskich (w obrębie Bramy Krakowskiej), a także na płaskim stożku napływowego Prądnika i Rudawy[3]. Pierwsze ślady pobytu człowieka na terenie Krakowa pochodzą ze starszej epoki kamienia, sprzed 100 tysięcy lat. Najwcześniejsze ślady osadnictwa Słowian na terenie dzisiejszego miasta sięgają VI wieku. Oprócz sprzyjających warunków terenowych wpływ na rozwój krakowskiego zespołu osadniczego miało dobre zaplecze rolnicze i surowcowe oraz położenie przy skrzyżowaniu dalekosiężnych szlaków komunikacyjnych.

W pierwszym pomieszczeniu prezentowana jest narracja o najdawniejszych dziejach Krakowa w formie filmów: *Cracovia. Origo* (Kraków. Początek) i *Wawel 1000 lat temu*, które powstały przy użyciu nowoczesnych technologii na podstawie licznych interdyscyplinarnych konsultacji ze specjalistami. Pierwszy z nich nakręcono według scenariusza Elżbiety Firlet w reżyserii Piotra Szczepanowicza. Jest to sfabularyzowana animacja filmowa, zrealizowana w technice cyfrowej. Film opowiada o początku Krakowa, kształtowaniu się krakowskiego zespołu osadniczego. Scenariusz został oparty na kilku wybranych, dynamicznie zmieniających się scenach, ułożonych chronologicznie i tworzących wirtualną podróż w czasie, od polowania paleolitycznych łowców mamutów do najazdu Tatarów w 1241 roku. Film przywołuje legendarną opowieść o księciu Kraku, pogromcy smoka wawelskiego, pokazuje gród wawelski, podgrodzie (Okół) i życie w osadzie. Scena finałowa przedstawia najazd tatarskich plemion. Na zgliszczach spalonej osady zostaje wytyczony jeden z największych rynków europejskich. Czas projekcji filmu wynosi 12 minut.

Drugi film, *Wawel 1000 lat temu*, powstał według scenariusza Marcina Orkisza, który także kierował jego realizacją. Film przedstawia dzieje rozwoju Wawelu jako głównego ośrodka władzy w okresie budowy państwa polskiego oraz towarzyszącą temu procesowi działalność architektoniczno-budowlaną. Zaprezentowane bryły i wnętrza budowli łączą surowy klimat i doskonałość romańskiej architektury. Świadczą o wysokiej pozycji piastowskiego państwa w Europie już u zarania jego dziejów. Rekonstrukcja wirtualna wzgórza wawelskiego w okresie romańskim opiera się na prawie stuletnich badaniach architektonicznych, archeologicznych i konserwatorskich oraz próbie odtworzenia geomorfologii z ekosystemem wzgórza. Jego konsultantami naukowymi byli prof. Zbigniew Pianowski, dr Janusz Firlet oraz mgr Maria Dębicka. Czas projekcji wynosi 29 minut.

Na ekspozytorach szklanych zaprezentowane są wybrane cytaty ze źródeł historycznych dotyczące Krakowa, w tym fragmenty relacji Ibrahima ibn Jakuba zapisane w *Księdze dróg i królestw* Al-Bakriego (XI w.), *Kroniki świata* Hartmanna Schedla (XV w.) oraz *Kroniki wszystkiego świata* Marcina Bielskiego (XVI w.).

Przestrzeń II *Oppidum*

W drugim pomieszczeniu prezentowana jest opowieść o tworzeniu się krakowskiego zespołu osadniczego[4]. W okresie przedlokacyjnym Kraków składał się z trzech osad, uformowanych na linii północ – południe. Ważną rolę w rozwoju przestrzennym Krakowa w tym okresie odgrywał warowny gród nad Wisłą zwany Wawelem (od XIV w.). Ciągłe osadnictwo na wzgórzu jest tu potwierdzone od VIII wieku. Pod koniec X wieku stał się on jednym z centrów władzy w państwie Piastów. W okresie drugiej monarchii piastowskiej (druga połowa XI w., do 1138 r.) był główną rezydencją władców, zaś Kraków jedną z *sedes regni principales*, najważniejszych ośrodków administracyjnych i politycznych państwa.

Obronne podgrodzie Krakowa zwane Okołem powstało u podnóża Wawelu od strony północnej na przełomie VIII i IX wieku. Było zamieszkane przede wszystkim przez ludność rzemieślniczą i zapewne drużynę księcia (potem rycerzy), stanowiło także ośrodek rzemiosła

[3] Szerzej: *Atlas historyczny miast polskich*. Red. Roman Czaja. T. 5. Z. 1. *Kraków*. Red. Zdzisław Noga. Kraków 2007; Tyczyńska Maria: *Rzeźba i budowa geologiczna terytorium miasta Krakowa*. „Folia Geographica. Series Geographica-Physica" 1968, vol. 1, s. 9–34; Wyrozumski Jerzy: *Dzieje Krakowa. T. 1. Kraków do schyłku wieków średnich*. Red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki. Kraków 1992, s. 9–22; Niezabitowski Michał: Geografia a historia Krakowa. Warunki naturalne Krakowa. W.: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*. Red. Jerzy Wyrozumski. Biblioteka Krakowska, nr 150. Kraków 2007, s. 19–43.

[4] Szerzej: Zaitz Emil: Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Krakowa. W: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*. Koncepcja i red. merytoryczna Elżbieta Firlet. Kraków 2006, s. 221–272. Wystawa w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 5 czerwca – 12 listopada 2006 r. Kuratorzy Elżbieta Firlet i Emil Zaitz; Pianowski Zbigniew: Architektura monumentalna wczesnośredniowiecznego Krakowa. W: *Kraków w chrześcijańskiej*…, s. 163–219; Firlet Janusz, Pianowski Zbigniew: Wawel do roku 1300. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 45–66.

Przestrzeń II Oppidum, *fot. Andrzej Janikowski, 2016*

Przestrzeń II Oppidum, *fot. Andrzej Janikowski, 2016*

i handlu[5]. Do Okołu przylegała otwarta osada, zajmująca od XII do pierwszej połowy XIII wieku teren od obecnego placu Wszystkich Świętych po znaczny obszar późniejszego Rynku Wielkiej Lokacji wraz z najstarszym parafialnym kościołem krakowskim Świętej Trójcy. W latach dwudziestych XIII wieku najprawdopodobniej nastąpiła pierwsza lokacja Krakowa. Po najeździe Tatarów w 1241 roku miasto uległo poważnym zniszczeniom, szybko jednak mieszkańcy przystąpili do odbudowy według nowej koncepcji urbanistycznej.

Dominantą w tej przestrzeni muzealnej jest makieta *Kraków około połowy XIII wieku*, opracowana naukowo przez prof. Zbigniewa Pianowskiego, konsultowana przez Michała Niezabitowskiego, a wykonana przez dr. inż. arch. Roberta Gawła. Model przedstawia krakowski zespół osadniczy przed Wielką Lokacją w 1257 roku. Główne człony tej aglomeracji to gród na Wawelu otoczony wałem drewniano-ziemnym oraz warowne podgrodzie – Okół. Od północy podgrodzie otoczone było dodatkowo szeroką, suchą fosą. Na przedpolu Okołu widzimy zespół osad wczesnośredniowiecznych z kościołami Wszystkich Świętych, św. Wojciecha, Świętej Trójcy, Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Jana. Na dalszym przedpolu prezentowane są mniejsze skupiska osadnicze z kościołami św. Mikołaja, św. Floriana oraz, być może, Najświętszej Marii Panny na Piasku. Widzimy także zespoły klasztorne Dominikanów i Franciszkanów, które są na etapie budowy. Na Zwierzyńcu dostrzegamy kościół Najświętszego Salwatora oraz klasztor Norbertanek z kościołem św. św. Augustyna i Jana. Ponad prawym brzegiem Wisły, na Krzemionkach, wznosi się kopiec legendarnego księcia Krakusa, w pobliżu kościół św. Benedykta; zaznaczono też skupiska osadnicze w rejonie Ludwinowa, Dębnik i Zakrzówka. Na makiecie przedstawiono także prawdopodobne obwody obronne Gródka. Patrząc na model, widzimy również schematycznie zobrazowaną sieć wodną, z korytem Starej Wisły, Rudawą oraz młynówkami norbertańską i dominikańską. Zaznaczono także starorzecza Wisły po wschodniej i zachodniej stronie cypla staromiejskiego.

Aranżacja wnętrza w tej sali nawiązuje do stylu budownictwa romańskiego. Model Krakowa znajduje się w obudowie przypominającej kształtem romańską rotundę. Dzięki wykorzystaniu nowoczesnych środków przekazu można zapoznać się w tym pomieszczeniu z cyfrowymi rekonstrukcjami Krakowa przedlokacyjnego oraz z wybranymi obiektami architektury romańskiej. Cyfrowy model Krakowa przedlokacyjnego tworzy panorama Wawelu, Okołu oraz osadnictwa otwartego na północ od podgrodzia, gdzie po lokacji Krakowa powstało centrum miasta wokół Rynku Głównego. Na szczególną uwagę zasługują wizualizacje monumentalnego zespołu romańskich budowli sakralnych i świeckich na Wawelu. Był to najokazalszy i jedyny taki zespół architektoniczny na ziemiach polskich. Przeglądając prezentacje multimedialne, możemy zapoznać się z cyfrowymi rekonstrukcjami romańskich budowli, w tym katedry św. Wacława, kościoła św. Gereona, rotundy Najświętszej Panny Marii, kościoła B, palatium, stołpu (wieża wschodnia), zespołu bramy zachodniej z wieżą obronną, kościoła św. Michała, kościoła św. Jerzego, rotundy jednoapsydowej, rotundy przedromańskiej przy bastionie Władysława IV czy też domniemanej rezydencji biskupa. Kolejne prezentacje to wizualizacje romańskich kościołów zlokalizowanych na Okole (św. Andrzeja, św. Idziego, św. Marii Magdaleny) oraz świątyń położonych na północ od tego podgrodzia (Franciszkanów, Dominikanów – Świętej Trójcy, Wszystkich Świętych, św. Wojciecha, Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, Świętego Ducha, Świętego Krzyża, św. Mikołaja, św. Floriana, św. Szczepana, Najświętszej Marii Panny na Piasku) czy też na późniejszym Kazimierzu (św. Michała na Skałce, św. Jakuba, św. Wawrzyńca). Na ekspozyturach szklanych prezentowane są wybrane cytaty ze źródeł historycznych dotyczące Krakowa, w tym *Kroniki polskiej* Galla Anonima (XII w.), z dzieł Jana Długosza (XV w.), Marcina Kromera (XVI w.) oraz Jana Andrzeja Krasińskiego (XVI w.).

Przestrzeń III *Civitas*

Kolejna część wystawy, *Civitas*, opowiada o rozwoju Krakowa po przełomowym dla niego wydarzeniu: lokacji miasta na prawie magdeburskim przez księcia Bolesława

[5] Szerzej: Wyrozumski Jerzy: *Dzieje Krakowa*…, s. 66–69; Radwański Kazimierz: *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*. Kraków 1975, s. 14–43; idem: Kraków przedchrześcijański. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 89–119; *Kraków w chrześcijańskiej*…, s. 227–245; Krasnowolski Bogusław: Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu. Problematyka rozwiązań urbanistycznych. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 418–422.

Przestrzeń III Civitas*, fot. Andrzej Janikowski, 2016*

Wstydliwego. Dokument został wydany 5 czerwca 1257 roku w Koperni koło Szydłowca. Na jego podstawie wytyczono nowy układ urbanistyczny Krakowa, stanowiący do dziś jedną z najokazalszych w skali europejskiej realizacji miasta średniowiecznego[6]. Wielka Lokacja była przełomem w ukształtowaniu miasta pod względem prawnoustrojowym, planistyczno-przestrzennym oraz społeczno-gospodarczym. Centrum układu urbanistycznego stanowił obszerny rynek (obecny Rynek Główny) o boku zbliżonym do 200 m, z którego wychodziły ulice tworzące szachownicowy plan miasta. Podstawową jednostką urbanistyczną były prostokątne działki (*curia*) o wymiarach 36 na 72 łokcie, czyli około 21 na 42 m; układano z nich kwadratowe bloki (każdy z ośmiu działek), z których następnie tworzono całość układu. W sumie takich bloków jest dziewięć, każdy o boku ponad 84 m, z których środkowy stanowi Rynek. Imponująca skala założenia i jego skomplikowana struktura, w całości podporządkowana zasadom geometrycznym, świadczą o dużej indywidualności twórczej ówczesnych urbanistów. Do dziś lokacyjny Rynek to centrum miasta o wielu kulturowych funkcjach, stanowi najważniejszą przestrzeń publiczną Krakowa, jest miejscem o wyjątkowym znaczeniu historycznym, kulturalnym i społecznym. Już w drugiej połowie XIII wieku powstały na Rynku pierwsze ważne zabudowania, w tym Sukiennice (zapewne drewniane), kramy tzw. Bolesławowe (fundowane przez Bolesława Wstydliwego), a na działkach przyrynkowych kamienne domy na rzucie kwadratu (o boku około 10 m), z których część mogła mieć charakter wież mieszkalnych, co najmniej dwukondygnacyjnych. W XIV wieku wzniesiono główną siedzibę władz miejskich – Ratusz, a także Wagę Wielką (Ołowną), Wagę Małą (Woskową), Kramy Bogate (w miejscu tzw. Bolesławowych) oraz znaczną część przyrynkowych kamienic. Pierwszy bruk położono fragmentarycznie na Rynku na przełomie XIII i XIV wieku. Po 1285 roku rozpoczęto budowę fortyfikacji, które otoczyły lokacyjny Kraków, zapewne wówczas poszerzono obszar miasta ku północy do obecnej linii murów przy Bramie Floriańskiej. Po buncie wójta Alberta z lat 1311–1312 przeprowadzono parcelację terenu Gródka, co poszerzyło miasto w kierunku wschodnim, założono także Nowe Miasto na Okole, wzmiankowane od 1338 roku, które szybko jednak przyłączono do Krakowa i otoczono wraz z nim murem obronnym. W połowie XIV wieku Kraków był już miastem w zasadniczym stopniu ukształtowanym. Na początku XV wieku liczył około 13–14 tysięcy mieszkańców i był średniej wielkości miastem europejskim, jednak jego krajobraz architektoniczny, w przeciwieństwie do innych miast polskich, przypominał wyglądem znacznie większe i ludniejsze metropolie w Europie Zachodniej. Pod koniec średniowiecza Kraków stanowił zespół trzech miast (Kraków, Kazimierz, Kleparz), które były centrum handlowo-rzemieślniczym, religijnym oraz kulturalnym Królestwa Polskiego.

W tej sali można zapoznać się z cyfrowymi rekonstrukcjami budowli krakowskiego Rynku w XIV i XV wieku[7]. Prezentowane są tu widoki perspektywiczne, jego zabudowa oraz bloki przyrynkowe. Dla modeli Rynku z połowy XV stulecia przejęto szczegółowość detalu odpowiadającą skali 1:100, w przypadku obiektów XIV-wiecznych, gdzie ograniczeniem był niewielki zasób informacji o poszczególnych budowlach, zastosowano skalę 1:500. Wyjątkiem jest najstarsza murowana zabudowa kupiecka, w przypadku której bogaty materiał archeologiczny pozwolił na rekonstrukcję zespołu w skali 1:100[8]. Rozwinięcie pierzei rynkowych w dwóch fazach czasowych pozwala zorientować się w zakresie przekształceń zabudowy parcel oraz architekturze poszczególnych budowli. Zastosowana w opisach numeracja domów jest zgodna ze stanem współczesnym. Na początku XIV wieku przy Rynku mieli posesje znaczniejsi i bogatsi pierwsi osadnicy. Powstawały na nich domy murowane i drewniane o konstrukcji szachulcowej, dochodzące do wysokości dwóch kondygnacji. U schyłku XV wieku kamienice, wznoszone przede wszystkim z cegły, osiągały wysokość dwóch, a nawet trzech kondygnacji. Właścicielami byli przeważnie bogaci kupcy i rzemieślnicy oraz członkowie

[6] Szerzej: Rajman Jerzy: *Kraków – zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*. Kraków 2004; Krasnowolski Bogusław: Lokacje i rozwój Krakowa…, s. 355–383; idem: *Miasta Ziemi Krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*. Kraków 2004; *Kraków – europejskie miasto*…, s. 34–48; Wyrozumski Jerzy: Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim?. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 121–151.

[7] Szerzej: Łukacz Marek M.: *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2010, cz. 1, s. 75–97; Opaliński Piotr: *Rekonstrukcja cyfrowa*…, s. 113–128.

[8] Opaliński Piotr: *Rekonstrukcja cyfrowa*…, s. 113–115.

Przestrzeń III Civitas*, fot. Andrzej Janikowski, 2016*

władz miejskich. Pomiędzy XVI a XVIII wiekiem znaczna część kamienic przeszła w ręce szlachty i rodzin magnackich i podlegała licznym modernizacjom i przebudowom. Gotyckie kamienice przebudowywano kolejno w stylu renesansowym, barokowym i klasycystycznym.

Oglądając prezentacje multimedialne, można zapoznać się z wizualizacjami najstarszych obiektów sakralnych Rynku (kościół św. Wojciecha, kościół Mariacki) czy też Ratusza – siedziby władzy miejskiej, a także poszczególnych budynków handlowych, tj. kramów tzw. Bolesławowych (dwie fazy rozbudowy: XIII, XIV w.), Kramów Bogatych (XIV w.), Sukiennic (trzy fazy rozbudowy: XIII, XIV, XV w.), Wagi Wielkiej (Ołownej; trzy fazy: XIII, XIV, XV w.), targu ołownego (XV w.) oraz Wagi Małej (XV w.)[9].

Pomieszczenie swoją aranżacją nawiązuje do gotyckiego wnętrza Ratusza krakowskiego i stanowi odwołanie do władzy samorządowej. Po prawej stronie od wejścia, przy oknie, prezentowane są wyjątkowo cenne muzealia, stanowiące insygnia władz samorządowych Krakowa, czyli berełko i pierścień burmistrzów Krakowa. Oba artefakty były przechowywane przez kilka stuleci w skarbcu Ratusza krakowskiego. Srebrne berełko burmistrzów Krakowa pochodzi z początku XVI wieku. Na zakończeniu jego rękojeści wygrawerowane są litery, które najprawdopodobniej mają związek z osobą fundatora. Złocone berełko stanowi cenne dzieło rzemiosła artystycznego okresu pomiędzy gotykiem a renesansem. Prawdopodobnie zostało ono wykonane w Krakowie, przypomina bowiem berła znajdujące się w zbiorach Collegium Maius UJ[10]. Drugi unikatowy artefakt w tej sali to złoty pierścień burmistrzów Krakowa. Na szafirze znajduje się rytowany herb Krakowa, przedstawiający fragment muru miejskiego z siedmioma blankami, ponad nim trzy wieże zwieńczone potrójnym krenelażem; w bramie muru o otwartych do połowy wrotach opuszczona krata, poniżej orzeł. Jest to jedno z pierwszych zachowanych przedstawień herbu Krakowa z orłem umieszczonym w bramie miejskiej. Obiekt datowany jest na rok 1532, a szafir z rytowanym herbem Krakowa został wprawiony w 1590 roku i zapewne zastąpił stary, zużyty kamień[11]. Obok witryny z insygniami władz samorządowych Krakowa znajduje się makieta Ratusza krakowskiego, która stanowi rekonstrukcję tej budowli według stanu z około 1524 roku, po jego ostatniej przebudowie w stylu gotyckim[12]. Ratusz prezentuje się tu jako dwukondygnacyjny gmach zbudowany z cegły i kamienia na planie prostokąta, nakryty dwuspadowym dachem. Od zachodu, gdzie znajdowało się wejście, szczyt flankowany jest smukłymi wieżyczkami. Hełm gotycki wieży, w postaci znanej z widoku Krakowa z lat 1603–1605 zamieszczonego w dziele Georga Brauna i Fransa Hogenberga *Civitates orbis terrarum*, o podstawie kwadratu, jest niezwykle wysoki i smukły, mniej więcej w połowie wysokości przełamany dodanym segmentem, który dzieli go na dwie

[9] Szerzej: *ibidem*, s. 113–128.

[10] Moskal Katarzyna: Berełko burmistrzów krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 202–203.

[11] Eadem: Pierścień burmistrzów krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 203–204.

[12] Ibidem, s. 202; por. Komorowski Waldemar: Ratusz krakowski. W: *Urbs celeberrima. Księga pamiątkowa na 750-lecie lokacji Krakowa*. Red. Andrzej Grzybkowski, Zdzisław Żygulski jun., Teresa Grzybkowska. Kraków 2008, s. 173–201.

kondygnacje. Najwyższe piętro wieży obiega wokół drewniany ganek straży, znajduje się tu także zegar z tarczami zwróconymi w cztery strony świata. Tarczom towarzyszyły umieszczone na zewnętrznych ścianach figury, nieodtworzone ze względu na brak dostatecznych danych upoważniających do rekonstrukcji. W kolejnej witrynie znajduje się srebrny krucyfiks do zaprzysięgania rajców miejskich z drugiej połowy XVII wieku, ofiarowany do Ratusza krakowskiego w 1679 roku przez kupca i rajcę krakowskiego Stanisława Michała Seignitza (1641–1708)[13]. Krucyfiks przedstawia pełnoplastyczną postać Chrystusa na wysokim cokole. Front cokołu zdobi herb Krakowa w wersji z 1661 roku z napisem w otoku. Na wprost wejścia można zobaczyć najstarszą znaną panoramę Krakowa od północy, wykonaną w pracowni Michaela Wolgemuta (1434 lub 1437–1519) i Wilhelma Pleydenwurffa (ok. 1460–1494), zamieszczoną w *Liber chronicarum* (Księdze kronik) Hartmanna Schedla (1440–1514), wydanej w Norymberdze w 1493 roku[14] Za domniemanego autora rysunku, według którego powstał drzeworyt, uważa się Konrada Celtisa (1459–1508), który w latach 1489–1491 przebywał w Krakowie. Widok stanowi formę pośrednią między plenerem a panoramą miasta. Przedstawienie jest półportretowe, półfantastyczne, oddaje układ przestrzenny Krakowa, Kazimierza i Kleparza zgodnie z położeniem w terenie, bez odtworzenia prawdziwego usytuowania, wyglądu i szczegółów budowli. Na pierwszym planie jest prezentowane miasto Kleparz (napis: CLEPARDIA), z wyróżniającym się wśród zabudowy kościołem parafialnym św. Floriana, następnie widzimy otoczone murami miasto Kraków z zespołem zabudowy mieszkalnej, budowli sakralnych i miejskich. Na dalszym planie wzniesienie na Wawelu z zabudową przedstawioną na tle nieba, kompozycyjnie wieńczącą widok, obok napis: CRACOVIA. Obok panoramy z dzieła Hartmanna Schedla możemy zobaczyć widok Krakowa w czasie oblężenia przez Szwedów w 1655 roku, wykonany pod koniec XVII wieku według rysunku szwedzkiego oficera i inżyniera Erika Jönsona Dahlberga (1625–1703)[15].

Po lewej stronie znajduje się miasto Kazimierz (CASIMIRIA), położone pomiędzy ramionami rzeki a widocznymi mostami, otoczone fortyfikacjami. Ponad nurtem opływającym miasto przerzucone mosty. W oddali po prawej stronie, nad rzeką, budowle sakralne odpowiadające usytuowaniu klasztoru Norbertanek na Zwierzyńcu i opactwa Benedyktynów w Tyńcu. Cennym artefaktem w tej sali prezentowanym na stole jest srebrna lada Rady Miejskiej Krakowa z połowy XVIII wieku[16]. Jest to drewniana skrzynka, obita blachą srebrną i posadowiona na srebrnych nóżkach. Nakryta wypukłym wiekiem o pochyłych ściankach, zwieńczonym alegoryczną postacią kobiecą, ubraną w powłóczystą suknię i dopasowany sztywny kaftan-pancerz, a na głowie hełm. W prawej ręce trzyma krótką laskę, rodzaj berła, lewą obejmuje kartusz z herbem Krakowa. Jest to zapewne alegoria mądrych i sprawiedliwych rządów (atrybuty jak u bogini Minerwy) lub alegoria miasta. Po lewej stronie od wejścia do sali prezentowane są dwa wizerunki ukazujące dawne pomieszczenia Ratusza. Pierwsza, z około 1850 roku, to litografia przedstawiająca wnętrze Izby Pańskiej w dawnym Ratuszu krakowskim według akwareli Jana Kantego Wojnarowskiego (1815–1876), który z kolei wzorował się rysunku sprzed 1820 roku Józefa Brodowskiego (1781–1853), znanego malarza i rysownika starego Krakowa. Izba Pańska znajdowała się na parterze Ratusza i była ważną salą posiedzeń Rady Miejskiej i sądu ławniczego. Na ścianie pomieszczenia widać fryz malowany *al fresco* przez malarza krakowskiego Kaspra Kurcza (zm. 1610) w 1600 roku, przedstawiający medaliony z portretami królów polskich. W narożu zwraca uwagę duża klatka z żelaznej kraty zwana kancelaryjką, w niej widoczny stół i krzesło – miejsce urzędowania pisarza magistratu. Drugi widok to akwarela Jana Kantego Wojnarowskiego z około 1840 roku, powstała według rysunku Józefa Brodowskiego. Przedstawia wnętrze sieni parterowej dawnego Ratusza krakowskiego, które znajdowało się na parterze w południowo-wschodniej części gmachu. Pomiędzy litografiami można zobaczyć także obraz Teodora Baltazara Stachowicza (1800–1873), który przedstawia Ratusz krakowski od strony północnej, według stanu przed zburzeniem w latach 1817–1820. Obraz namalowany około 1840 roku ukazuje renesansową część gmachu Ratusza o trzech kondygnacjach, z wysokim przyziemiem, o ośmiu osiach. Całość gmachu wieńczy renesansowa attyka, a za nią, po lewej, wznosi się wieża Ratuszowa.

Przestrzeń IV *Forum*

W czwartym pomieszczeniu prezentowana jest narracja o rozwoju urbanistycznym Krakowa od XVI do XVIII wieku, przede wszystkim przez pryzmat Rynku krakowskiego[17]. Największe przemiany w formie i dekoracji architektonicznej większości zabudowań Rynku nastąpiły w XVI i pierwszej połowie XVII wieku. To okres najświetniejszy w jego dziejach. Rynek Główny był także miejscem ogólnopaństwowych wydarzeń, tutaj miały miejsce uroczyste wjazdy królewskie, hołdy składane władcom Polski, m.in. słynny hołd lenny złożony w 1525 roku przez księcia pruskiego Albrechta Hohenzollerna (1490–1568), parady i triumfy, z których najznaczniejsze miało miejsce po pokonaniu Turków pod Wiedniem w 1683 roku przez króla Jana III Sobieskiego (1629–1696)[18]. Przez wieki przestrzeń Rynku wypełniała okazała zabudowa handlowa: Sukiennice, Waga Wielka, Waga Mała, Kramy Bogate oraz liczne drewniane kramy, użytkowane przez przedstawicieli róż-

[13] Moskal Katarzyna: Krucyfiks do zaprzysięgania rajców miejskich. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 205.

[14] Marek Marta: Kraków półportretowy, półfantastyczny. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 190–191.

[15] Eadem: Widok Krakowa w czasie oblężenia przez Szwedów w 1655 r. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 195–197.

[16] Moskal Katarzyna: Lada Rady Miejskiej (z obsadką do pióra). W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 204–205.

[17] Szerzej: Komorowski Waldemar, Sudacka Aldona: *Rynek Główny w Krakowie*. Wrocław 2008.

[18] Por. Rokosz Mieczysław: Forum Polonorum et Via Regia. Rynek krakowski i Droga Królewska sceną wydarzeń państwowych, religijnych, narodowych i społecznych 1257–2010. W: *Rynek krakowski odkryty na nowo*. Red. nauk. Elżbieta Firlet. Biblioteka Krzysztoforska, nr 6. Kraków 2014, s. 405–610.

nych profesji. W 1566 roku na terenie Rynku znajdowały się 342 kramy. Wśród zabudowy handlowej funkcjonowały także topnie kruszców (m.in. złota i srebra) oraz tłuszczów. Wolne przestrzenie pomiędzy zabudową użytkowane były jako wyspecjalizowane targi, m.in. węglowy, ołowny, solny, rybny, chlebny, kurzy. Od chwili założenia Rynku posiadanie tutaj kamienicy było przedmiotem zabiegów patrycjuszy krakowskich i dowodem ich prestiżu. Przy placu powstały także okazałe rezydencje możnowładców. Przez wieki na Rynku wykonywano też publiczne wyroki śmierci oraz wymierzano karę chłosty przy pręgierzu. Na przełomie XVIII i XIX wieku na Rynku miały miejsce bardzo ważne wydarzenia polityczne, m.in. złożenie przysięgi przez gen. Tadeusza Kościuszkę (1746–1817) w 1794 roku, które rozpoczęło pierwsze ogólnonarodowe powstanie przeciwko Rosji i Prusom. W XIX stuleciu uporządkowano przestrzeń Rynku, wyburzając szereg zabytkowych zabudowań, w tym Ratusz oraz większość dawnych budynków handlowych. Wygląd zbliżony do obecnego Rynek uzyskał w dobie autonomii galicyjskiej (1866–1914).

W przestrzeni tej prezentowane są wizualizacje Rynku Głównego, jego zabudowy oraz bloków przyrynkowych w XVII wieku. Oglądając prezentacje multimedialne, można zobaczyć wizualizację obiektów sakralnych Rynku (kościół Mariacki w XVII i XVIII w., kościół św. Wojciecha w XVII w.) czy też Ratusza w XVII i XVIII wieku, a także poszczególnych budynków handlowych, tj. Kramów Bogatych w XVII wieku oraz Wagi Wielkiej i Wagi Małej w XVI wieku. Szczególną uwagę zwraca makieta Rynku krakowskiego, wykonana na podstawie szczegółowej cyfrowej rekonstrukcji jego zabudowy z ostatnich lat istnienia Pierwszej Rzeczypospolitej. Inspiracją i punktem wyjścia do odtworzenia zabudowy był pomiar geodezyjny wykonany w 1787 roku przez geometrę miejskiego Dominika Pucka (1723–1789)[19]. Model przedstawia Rynek w okresie najpełniejszego rozkwitu zabudowy, uwzględniając klasycystyczny odwach, dobudowany do gmachu Ratusza w 1783 roku, i mur cmentarny przy kościele Mariackim, rozebrany w 1796 roku. Makieta obejmuje przestrzeń płyty Rynku z Ratuszem i kościołami oraz całą strukturą handlową, którą do XIX wieku stanowiły Sukiennice, a także niezachowane Kramy Bogate – przylegające od wschodniej strony do Sukiennic, Wagi Wielka i Mała – usytuowane po tej samej stronie płyty, oraz niska, drewniana zabudowa – rozlokowana po wschodniej i zachodniej stronie Rynku. Podobnie jak na planie Pucka, uwzględniona została przyrynkowa zabudowa mieszkalna w czterech pierzejach placu z odtworzeniem elewacji kamienic i pałaców i fragmentarycznie ujęta rekonstrukcja budowli w głębi kwartałów.

Na szczególną uwagę w tej przestrzeni zasługują także dwie panoramy Krakowa. Pierwsza prezentuje widok Krakowa od południa z kopca Krakusa sprzed 1600 roku. Miedzioryt i akwafortę rytował Jacob Hoefnagel (1575–ok. 1630) według rysunku Egidio van der Rye'a (1573–1617)[20]. Widok pochodzi z dzieła Georga Brauna i Fransa Hogenberga *Civitates orbis terrarum*, opublikowanego w Kolonii w 1617 roku. Widok przedstawia Kraków i Kazimierz widziane ze wzniesienia u podnóża kopca Krakusa. Zbocze Krzemionek z wyraźnie zaznaczoną drogą opada w kierunku rzeki i miasta. Z lewej, na prawym brzegu Wisły, znajdują się nieliczne zbudowania i kościół św. Leonarda, widoczne na tle murów Kazimierza z bramami. Nazwy najważniejszych budowli wymienione są w legendzie. Zabudowa Kazimierza została przedstawiona bez widocznego porządku, zdecydowanie wyróżniają się tu kościoły: Bożego Ciała, św. Katarzyny (błędnie opisany jako klasztor Bernardynów) i św. Jakuba. W głębi widoczne jest wzgórze wawelskie z katedrą, zamkiem, kościołami św. św. Michała i Jerzego oraz wieżami. Na prawo, na drugim planie, ukazane jest miasto Kraków. Uwagę zwracają gmachy kościołów Mariackiego i Dominikanów oraz Ratusz. W widoku wyeksponowany został kościół św. Andrzeja, zaś pominięto kościoły Franciszkanów i Wszystkich Świętych.

Druga panorama, sprzed 1754 roku, prezentuje widok Krakowa od zachodu. Miedzioryt wykonał Johann Christoph Haffner (1668–1754) w Augsburgu według rysunku Friedricha Bernharda Wernera (1690–1754)[21]. W polu widoku u góry, pośrodku, na tle rozwiniętej szarfy widać napis: CRACOVIA CRACAV. Poniżej widoku, pod ramką, znajdują się objaśnienia najważniejszych budowli w kolumnach numerowanych od 1 do 42, po lewej w języku łacińskim, po prawej – w niemieckim. Podobnie jak w rysunkowym pierwowzorze, opartym na schemacie miedziorytu z *Civitates orbis terrarum* Brauna i Hogenberga, uwzględniona została barokowa zabudowa miasta. Widok w wielu szczegółach jest fantastyczny, ze schematycznie przedstawioną architekturą. Obejmuje on obszar Krakowa od Barbakanu po Kazimierz. Na pierwszym planie widoczne są przedmieścia Krakowa: Piasek, Smoleńsk, Półwsie Zwierzynieckie, ze stylizowaną roślinnością, Rudawa z mostem i drogą prowadzącą ze Zwierzyńca do Łobzowa. Szczególną uwagę warto zwrócić na dwa cenne muzealia w witrynach, ilustrujące splendor krakowskiego mieszczaństwa i doniosłą rolę rzemiosła w funkcjonowaniu miasta w tym okresie. Pierwszy artefakt to pierścień cechu złotników, wykonany zapewne przez złotnika krakowskiego Samuela Piaskowskiego w 1614 roku[22]. Stanowiło ono obesłanie cechowe, czyli znak uwierzytelnienia przekazywanej wiadomości przez posłańca. Grubą obręcz pierścienia wykonano z pozłacanego brązu. Na srebrnej blaszce znajduje się relief z przedstawieniem św. Eligiusza z Noyon, patrona złotników i innych rzemieślników pracujących w metalu. Eligiusz przedstawiony jest w stroju liturgicznym – w długim, gotyckim ornacie, z infułą na głowie. Święty ukazany został w ujęciu profilowym, przy pracy w pracowni złotniczej. Drugi artefakt to zawiesze-

[19] Marek Marta: *Cyfrowa rekonstrukcja*…, s. 116–122; eadem: Makieta Rynku krakowskiego, według Planu Dominika Pucka z 1787 r. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 618.

[20] Eadem: Widok Krakowa od południa z Kopca Krakusa. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 193–194.

[21] Eadem: Widok Krakowa od zachodu. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 197–198.

[22] Moskal Katarzyna: Pierścień cechu złotników krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 290–291.

nie cechu złotników, wykonane przez nieznanego autora w połowie XVII wieku w Krakowie[23]. Stanowiło ono znak dostojeństwa starszego cechu. Ozdobione półszlachetnymi kamieniami zawieszenie ma kształt poczwórnej kokardki z rozetką pośrodku, zwieńczonej koroną.

Barokowa aranżacja wnętrza tej sali stanowi odwołanie do potęgi władzy monarszej oraz znaczenia Krakowa w czasach nowożytnych. W pomieszczeniu tym prezentowana jest także animacja filmowa *Civitas nostra Cracoviensis A.D. 1650* w reżyserii Łukasza Czyczyło, Marty Marek i Piotra Opalińskiego, według scenariusza Marty Marek. Film powstał w technice 3D z wykorzystaniem wirtualnych modeli opracowanych w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa. Przedstawia obraz aglomeracji krakowskiej w szczytowej fazie jej urbanistycznego i architektonicznego rozwoju, przypadającej na połowę XVII wieku. Kolorowa animacja filmowa, wykonana na podstawie dokumentacji i opracowania naukowego, oprowadza widza po ówczesnym Krakowie oraz sąsiednich miastach: Kazimierzu i Kleparzu. Pokazuje stan miasta przed oblężeniem szwedzkim i późniejszymi procesami, które w sposób istotny wpłynęły na zmianę jego wyglądu i sposobu funkcjonowania. W filmie wykorzystano materiały graficzne przygotowane przez wieloosobowy zespół konsultantów naukowych, współpracujących z architektami oraz z autorami cyfrowego opracowania. Podkład muzyczny stanowią fragmenty oratorium *Cracovia est*, skomponowanego przez Dariusza Reguckiego. Czas projekcji filmu wynosi 22 minuty.

Przestrzeń V *Aglomeracja*

Ta przestrzeń opowiada o fenomenie aglomeracji krakowskiej, czyli trójmiasta Krakowa, Kazimierza i Kleparza[24]. W 1335 roku król Kazimierz III Wielki (1310–1370) lokował na prawie magdeburskim na południe od Krakowa, na terenie zalewowej terasy Wisły, nowe miasto Kazimierz[25]. Łączyło one istniejące wcześniej na tym obszarze skupiska osadnicze. Lokacja tego miasta urbanistycznie nawiązywała do Wielkiej Lokacji Krakowa. Geometryczny plan urbanistyczny z szachownicowym układem ulic, z wielkim, prostokątnym rynkiem, kościołem parafialnym Bożego Ciała należał do najwybitniejszych w Małopolsce realizacji idealnego miasta średniowiecznego. Miasto miało charakter rzemieślniczo-handlowy i było otoczone murami z bramami. W 1340 roku powierzchnia Kazimierza została powiększona o ofiarowaną przez króla wieś Bawół, potem podporządkowano mu również przedmieście Stradom. W 1366 roku Kazimierz III Wielki lokował na północ od Krakowa, na terenie osady wokół kościoła św. Floriana, kolejne miasto – Florencję, nazwaną później Kleparzem[26]. Było to miasto o charakterze handlowo-rolniczym. Miało czworoboczny rynek wraz z ratuszem i kramami, jednak nie zostało zabezpieczone murami miejskimi. Z czasem w pobliżu Kleparza powstały jurydyki: Biskupie, Błonie, Pędzichów oraz Szlak. Już pod koniec XIV wieku położone na zachód od Krakowa, przed bramą Szewską, przedmieście Garbary uzyskało znaczny stopień samodzielności ustrojowej[27]. W przeciwieństwie do nich obszary na wschód od miasta, za bramą Mikołajską, nie uzyskały ani odrębnego statusu ustrojowego, ani tak wysokiego poziomu gospodarczego[28]. W XVI wieku Kraków jako stolica monarchii Jagiellonów przeżywał rozkwit, będąc najważniejszym ośrodkiem handlowym i produkcyjnym kraju. W połowie tego stulecia miasto liczyło około 19 tysięcy mieszkańców, zaś cała aglomeracja blisko 30 tysięcy. Od początku XVI do połowy XVII wieku nastąpił znaczny rozwój przestrzenny na terenie miast satelickich (Kazimierz i Kleparz), przedmieść (Stradom, Garbary, Wesoła) i przyległych wsi (Zwierzyniec, Dębniki, Zakrzówek, Płaszów, Grzegórzki)[29]. Nastąpił też wzrost liczby nowo powstających przedmieść i jurydyk, czyli osad, które uwalniały się spod zależności królewskiej lub miejskiej i tworzyły organizmy z własną administracją i sądownictwem[30]. W 1587 roku oblężenie Krakowa przez arcyksięcia Maksymiliana Habsburga (1558–1618) doprowadziło do znacznych zniszczeń przedmieść Krakowa. Mimo przeniesienia siedziby królewskiej do Warszawy na początku XVII wieku, miasto pod względem przestrzennym rozwijało się nadal. Pierwsza koncepcja scalenia Krakowa wraz z przedmieściami pojawiła się w 1642 roku; ówczesny

[23] Eadem: Zawieszenie cechu złotników. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 291.

[24] Szerzej: Komorowski Waldemar: Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa intra muros w średniowieczu (od połowy XIV wieku). W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 153–186.

[25] Szerzej: Świszczowski Stefan: *Miasto Kazimierz pod Krakowem*. Kraków 1981; Krasnowolski Bogusław: *Układ przestrzenny krakowskiego Kazimierza w wieku XIV*. „Rocznik Krakowski" 1988, t. 54, s. 17–58; idem: *Rozwój urbanistyczny i architektoniczny Miasta Żydowskiego na krakowskim Kazimierzu*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1988, z. 15, s. 84–98; idem: *Ulice i place krakowskiego Kazimierza. Z dziejów chrześcijan i Żydów w Polsce*. Kraków 1992; idem: Lokacje i rozwój Krakowa…, s. 383–422; *Cracovia Iudaeorum 3D*. Kraków 2013. Katalog wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, Stara Synagoga, 27 czerwca 2013 r. – 20 kwietnia 2014 r. Kurator Eugeniusz Duda.

[26] Szerzej: Dzikówna Janina: *Kleparz do 1528 roku*. Biblioteka Krakowska, nr 74. Kraków 1932; Beiersdorf Zbigniew: Kleparz. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 427–451.

[27] Szerzej: Pieradzka Krystyna: *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)*. Biblioteka Krakowska, nr 71. Kraków 1931; *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*: Garbary. Hasło oprac. Jerzy Wiśniewski. Cz. 1, z. 4. Wrocław–Łódź 1986, s. 693–707.

[28] Szerzej: Świechowska Helena: Przedmieście Wesoła. W: *Studia nad przedmieściami Krakowa*. Biblioteka Krakowska, nr 94. Kraków 1938, s. 149–150, 171–174.

[29] Szerzej: Komorowski Waldemar, Follprecht Kamila: Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa intra muros w czasach nowożytnych. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 189–292; Laberschek Jacek: Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego extra muros XIII–XVIII wieku. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 297–352.

[30] Szerzej: Kolak Wacław: *Jurydyki krakowskie*. „Archeion" 1962, t. 38, s. 219–240.

Przestrzeń V Aglomeracja*, fot. Andrzej Janikowski, 2016*

Kraków, Kazimierz i Kleparz oraz przedmieścia, a zwłaszcza Stradom[31] i Garbary, stanowiły powiązany z sobą zespół urbanistyczny. Okupacja szwedzka Krakowa w latach 1655–1657 ostatecznie zakończyła czasy świetności miasta, które uległo znacznej dewastacji, nastąpił również zastój gospodarczy i przestrzenny miasta. Wojna ta stała się także bezpośrednią przyczyną katastrofalnego upadku Kleparza i Kazimierza. W drugiej połowie XVII wieku przeprowadzono prace związane z odbudową Krakowa, jednocześnie wznoszono liczne zespoły klasztorne na terenie przedmieść. W XVII i XVIII wieku nastąpił nadmierny przyrost i rozwój podmiejskich jurydyk, co destabilizowało dotychczasowy wzorowy układ aglomeracji krakowskiej i zakłócało życie gospodarcze trójmiasta. Na początku XVIII stulecia, w czasie III wojny północnej, obce wojska, w tym szwedzkie, kilkukrotnie zajmowały miasto. Pożary, zarazy i kontrybucje doprowadziły w pierwszej połowie XVIII wieku do największego upadku w dziejach Krakowa, w tym jego handlu, przemysłu oraz samorządu miejskiego. Pomimo to w centrum miasta powstały liczne kompozycje urbanistyczne, m.in. zamknięcie perspektywiczne ulicy św. Jana bryłą kościoła Pijarów czy też założenie placu przed kościołem św. św. Piotra i Pawła, które nadawały miastu nowy, barokowy wyraz. W tym czasie nie uległo zmianie jednak ogólne rozplanowanie przestrzenne. Ustalona w średniowieczu urbanistyczna postać miasta niewiele zmieniła się w czasach nowożytnych. Pod koniec XVIII wieku podjęto próbę administracyjną scalenia średniowiecznego trójmiasta z otaczającymi go przedmieściami i jurydykami. Na mocy prawa o miastach z 18 kwietnia 1791 roku zlikwidowano jurydyki, a połączony w jedną całość Kraków podzielono na cztery cyrkuły: krakowski, kazimierski, garbarski i kleparski[32]. Ten projekt pierwszego Wielkiego Krakowa w 1800 roku zatwierdził cesarz Franciszek II Habsburg (1768–1835), ostatecznie wcielono go w życie 1802 roku. Po pierwszym rozbiorze Polski w 1772 roku Kraków pełnił funkcję miasta przygranicznego z Austrią. W 1784 roku cesarz Józef II Habsburg (1741–1790) nadał położonej na prawym brzegu Wisły osadzie Podgórze prawa wolnego miasta królewskiego[33].

W pomieszczeniu tym zwiedzający może się zapoznać z procesem tworzenia się aglomeracji krakowskiej w czasach nowożytnych. Wśród prezentacji multimedialnych warto zobaczyć cyfrowy model perspektywiczny trójmiasta (Kraków, Kazimierz, Kleparz), a także Kazimierza i jego rynku w szczytowej fazie rozwoju przypadającej w połowie XVII wieku, tuż przed upadkiem znaczenia miasta. Ciekawe są wizualizacje barokowych budowli sakralnych Kazimierza (kościół św. św. Michała Archanioła i Stanisława Biskupa z klasztorem Paulinów, kościół Bożego Ciała i klasztor Kanoników Laterańskich, kościół św. Wawrzyńca). Ponadto można tu zobaczyć hipotetyczne cyfrowe rekonstrukcje za-

[31] Szerzej: Mastalerzówna Maria: Przedmieście Stradom w wiekach średnich. W: *Studia nad przedmieściami*…, s. 91–125.

[32] Niezabitowski Michał: *Pierwszy „Wielki Kraków" – proces „pęknięcia" murów obronnych Krakowa 1791–1802*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2005, z. 23, s. 71–78.

[33] Szerzej: Żółciak Jarosław: Rozwój przestrzenny Podgórza. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 529–584.

Rekonstrukcja cyfrowa Rynku Głównego w Krakowie, 1. połowa XVII w., oprac. Piotr Opaliński

Rekonstrukcja cyfrowa rynku miasta Kazimierza, ok. połowy XVII w., oprac. Piotr Opaliński

budowy miasta żydowskiego (Oppidum Iudaeorum), w tym początki osadnictwa w rejonie obecnej ulicy Szerokiej i rozwój terytorialny miasta żydowskiego w pięciu fazach od XV do XVII wieku, a także cztery fazy rozwojowe Starej Synagogi (druga połowa XV w., druga połowa XVI w., pierwsza połowa XVII w., koniec XIX w.). W tej przestrzeni prezentowane są również wizualizacje Kleparza i jego zabudowy, w tym Rynku Kleparskiego, ratusza, kościołów św. Floriana, św. Walentego, Świętego Krzyża. Układ przestrzenny Kleparza odbiegał pod względem regularności od bloków obszaru Krakowa lokacyjnego i Kazimierza. Dostosowany był do wcześniejszego układu drożnego, tj. traktów wiodących na zachód oraz na północ. Ponadto można obejrzeć cyfrowe widoki przedmieść Krakowa (m.in. Stradom, Garbary, Smoleńsk, Rybaki) oraz podmiejskich rezydencji (Łobzów, Prądnik, Wola Justowska). Stan zabudowy przedmieść, czyli obszaru położonego poza linią zwartej aglomeracji miejskiej, jest najsłabiej rozpoznany. Z natury swojej tereny te nie miały tak regularnego rozplanowania jak miasta i charakteryzowały się w dużej mierze nietrwałą zabudową drewnianą. W znacznym stopniu ucierpiały podczas kolejnych oblężeń lub innych kataklizmów, jak pożary i powodzie.

Rekonstrukcja cyfrowa rynku miasta Kleparza, ok. połowy XVII w., oprac. Piotr Opaliński

W pomieszczeniu tym zwraca uwagę jeden z najznakomitszych zabytków kartografii krakowskiej – monumentalny plan zwany Kołłątajowskim[34]. Powstał na zlecenie Hugona Kołłątaja (1750–1812) w związku z porządkowaniem spraw majątkowych Szkoły Głównej Koronnej w czasach reform Komisji Edukacji Narodowej. To unikatowe dzieło, doskonałe graficznie, o niespotykanej dotychczas dużej skali i niezwykle bogatej treści topograficznej, powstało w latach 1783–1785 w Krakowie. Rysunek wykonano na dużych wymiarów arkuszu bardzo precyzyjną kreską. Spośród wykonawców znani są dwaj: Maciej Dębski i Kazimierz Szarkiewicz. Plan Kołłątajowski ma charakterystyczną orientację południowo-wschodnią. Po prawej stronie jest umieszczona róża wiatrów, która informuje o faktycznym ukierunkowaniu planu na planszy. Ma też wyjątkowo szczegółową skalę, która wynosi 1:3087. Plan zwrócony stroną północno-zachodnią ku dołowi obejmuje swoim zasięgiem ówczesne miasta: Kraków, Kazimierz, Kleparz, przedmieścia oraz niektóre gminy podmiejskie, jak Zwierzyniec, Czarną Wieś, Łobzów, Krowodrzę i Grzegórzki. Teren zamykają na wschodzie granice z Olszą i obszar wsi Dąbie, na południu bieg Wisły, na zachodzie Wisła, wzgórze Salwator, obszar Czarnej Wsi i Łobzowa, na północy teren wsi Krowodrza i Prądnik. Na kartograficzną treść planu składa się sytuacyjny obraz zabudowy, stosunków wodnych, sieci drożnej, użytkowania gruntów i podziałów własnościowych. W dolnej strefie planszy umieszczony jest widok panoramiczny Krakowa od strony zachodniej, z Błoń, od okolic klasztoru Reformatów po Wawel i fragmentarycznie widoczny kościół św. Katarzyny na Kazimierzu. U dołu, poniżej widoku panoramicznego, znajduje się napis dedykujący plan księciu prymasowi Michałowi Poniatowskiemu (1736–1794), królewskiemu bratu. Duża skala oraz wielość szczegółów sytuacyjnych planu Kołłątajowskiego czyni zeń niezmiernie cenne źródło informacji historycznych dla specjalistów różnych dziedzin.

Pomiędzy panoramami można obejrzeć gwasz Michała Stachowicza (1768–1825) przedstawiający ważne wydarzenie w dziejach państwa i narodu polskiego, a mianowicie przysięgę Tadeusza Kościuszki na Rynku Krakowskim, która miała miejsce 24 marca 1794 roku. Obraz wykonany trzy lata później jest kompozycją wielofiguralną. Ma wielki walor poznawczy substancji architektonicznej Rynku Krakowskiego, pokazując jego stan w okresie największej zabudowy, w tym zabudowania, które do czasów współczesnych się nie zachowały. Prezentowany obraz należy do trzech najstarszych zachowanych źródeł ikonograficznych do dziejów zabudowy Rynku Krakowskiego wykonanych przez Stachowicza.

Ponadto w sali tej prezentowane są dwie drewniane, rzeźbione laski podkrakowskich gmin. Pierwsza należała do Nowej Wsi Narodowej i pochodzi z XVII wieku (?)[35]. Druga – gminy Łobzów – datowana jest na XVIII wiek[36]. Laski te używane były do zwoływania gminnych posiedzeń.

Aranżacja wnętrza sali stanowi odwołanie do rozwoju myśli i nauki oświeceniowej. Ważnym jej elementem jest centralnie umiejscowiony rekwizyt w formie balonu, który nawiązuje do motywu doświadczeń naukowych, tak modnych w XVIII wieku. W rok po locie balonu braci Montgolfierów we Francji, z inspiracji profesorów Szkoły Głównej Koronnej (później Uniwersytetu Jagiellońskiego) Jana Jaśkiewicza (1749–1809) i Jana Śniadeckiego (1756–1830), 1 kwietnia

[34] *Plan Kołłątajowski miasta Krakowa*. Oprac. Michał Odlanicki-Poczobutt, Zofia Traczewska-Białek. „Geodezja" 1978, z. 53; Marek Marta: Plan Krakowa, tzw. Kołłątajowski. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 617–618.

[35] Moskal Katarzyna: Laska gminy Nowa Wieś Narodowa. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 189–190.

[36] Eadem: Laska gminy Łobzów. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 189.

Przestrzeń V Aglomeracja, fot. Tomasz Kalarus, 2016

1784 roku miał miejsce w Krakowie pierwszy lot bezzałogowego balonu. Aerostat został wypuszczony na terenie Ogrodu Botanicznego, wzniósł się na wysokość 4 tysięcy m i opadł między Bramą Floriańską a furtą Mikołajską.

W sali można obejrzeć także film *Cracovia A.D. 1650* w reżyserii Łukasza Czyczyło, według scenariusza Marty Marek i Piotra Opalińskiego. Animacja filmowa powstała w technice 3D przy użyciu wirtualnych modeli opracowanych w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa. Przedstawia obraz aglomeracji krakowskiej z lotu ptaka w połowie XVII wieku. Za pomocą zrekonstruowanego obrazu i zwięzłego komentarza film prowadzi widza po najważniejszych miejscach ówczesnego zespołu miejskiego Krakowa. Celem jest przedstawienie przestrzeni i urbanistyki miasta, stanu jego najważniejszych budowli i całej zabudowy. Czas projekcji wynosi 10 minut.

Przestrzeń VI *Wielki Kraków*

W ostatnim, szóstym pomieszczeniu prezentowany jest projekt rozwoju przestrzennego i urbanistycznego pod nazwą Wielki Kraków, zrealizowanego w latach 1909–1915. Na początku XX wieku Kraków, dawna stolica Piastów i Jagiellonów, centrum polskości, zwany polskimi Atenami lub polskim Piemontem, był miastem niezbyt dużym pod względem powierzchni. W tym czasie jego obszar wynosił zaledwie 5,77 km kw., a z Błoniami – 6,88 km kw. W 1910 roku zamieszkiwało go ponad 103 tysięcy osób. Ze wszystkich ważniejszych miast monarchii habsburskiej Kraków miał najmniejszą powierzchnię i najgęstsze zaludnienie (prawie 16 tysięcy mieszkańców na km kw.). Władze austriackie, opasując miasto pierścieniami fortów, uczyniło z Krakowa przygraniczną twierdzę. Fatalnie na rozwój przestrzenny wpływały rewersy demolacyjne, czyli zezwolenia udzielanie przez austriackie władze wojskowe na budowę budynków w obrębie rejonów ochronnych twierdzy, pod warunkiem zobowiązania, że w razie zagrożenia wojennego budynki zostaną rozebrane przez użytkownika lub na jego koszt. Ogromna ciasnota panująca w Krakowie, brak terenów budowlanych, drożyzna przy zakupie działek powodowały, że miasto nie miało prawie żadnych szans rozwoju. Brakowało terenów dla wznoszenia gmachów publicznych, zakładania placów targowych czy parków, a przede wszystkim budowy fabryk. To sprawiało, że władze miejskie zmuszone były wykupywać grunty w sąsiednich gminach, aby tam realizować konieczne inwestycje.

Idea rozszerzenia granic miasta nurtowała władze Krakowa od wielu lat. Udało się ją zrealizować dzięki staraniom prezydenta Krakowa Juliusza Leo (1861–1918)[37]. W 1904 roku zaczęły się pierwsze negocjacje Krakowa z podmiejskimi gminami i miastem Podgórze w sprawie przyłączenia. Ostatecznie 19 września 1907 roku Rada Miejska podjęła uchwałę o rozszerzeniu miasta, dalej była ona procedowana we Lwowie, gdzie w listopadzie 1908 roku Sejm Krajowy przyjął ustawę o utworzeniu Wielkiego Krakowa. Trzeba było czekać kolejny rok, aby została w listopadzie 1909 roku podpisana przez cesarza austriackiego Franciszka Józefa I (1830–1916). 1 kwietnia 1910 roku przyłączono do Krakowa następujące gminy podmiejskie i obszary dworskie: Zakrzówek z Kapelanką, Dębniki z Rybakami, Półwsie Zwierzynieckie, Zwierzyniec, Czarna Wieś z Kawiorami, Nowa Wieś Narodowa, Łobzów, Krowodrza, Grzegórzki z Piaskami oraz część gmin Prądnik Biały i Prądnik Czerwony z Olszą. Nowe dzielnice znacząco przyczyniły się do powiększenia zarówno obszaru miasta, jak i liczby ludności. Łącznie miasto powiększyło się o 22,27 km kw. i 34,5 tysiąca mieszkańców. Nadal czekano na zatwierdzenie przyłączenia Dąbia z Beszczem i Głębinowem, Ludwinowa, Płaszowa i Podgórza. Najwcześniej, bo w 1911 roku, doszło do skutku przyłączenie Dąbia i Ludwinowa. Najtrudniejsze były rozmowy z Podgórzem, równie trudne pertraktacje z Płaszowem. W 1912 roku gmina Płaszów i obszar dworski Płaszów weszły w skład Krakowa. W kwietniu 1913 roku umowę o połączeniu zatwierdziła uchwałą Rada Miejska Podgórza oraz Rada Miejska Krakowa. Układ w tej sprawie podpisano w czerwcu 1913 roku. Ostatecznie 1 lipca 1915 roku Podgórze połączyło się z Krakowem. Powstał Wielki Kraków. Był to początek przemiany miasta w metropolię. Podczas realizacji projektu powierzchnia miasta

[37] Szerzej: *Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915*. Wyd. Karol Rolle. Kraków 1931; Rączka Jan Władysław: *Rozplanowanie wsi przyległych do dawnego miasta Krakowa (ok. 1910)*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1981, z. 8, s. 86–108; Nowak Janusz Tadeusz: *Wielki Kraków – wielkie szanse 1910–2010*. Red. Anna Biedrzycka. Kraków 2010. Książka towarzysząca wystawie w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 8 września 2010 r. – 27 lutego 2011 r. Kurator Janusz Tadeusz Nowak.

powiększyła się blisko siedmiokrotnie, do prawie 47 km kw. Według spisu ludności z 1914 roku, w Krakowie zamieszkiwało prawie 159 tysięcy, a w Podgórzu 24 tysiące osób, razem 183 tysiące mieszkańców. Konkurs na projekt urbanistyczny Wielkiego Krakowa, zorganizowany w 1910 roku, wygrała spółka autorska, do której należeli architekci Władysław Ekielski, Tadeusz Stryjeński, Ludwik Wojtyczko, Kazimierz Wyczyński i artysta malarz Józef Czajkowski. Niestety, ani ten projekt, ani pozostałe nie zostały zrealizowane. Wybuch I wojny światowej nie pozwolił na realizację wszystkich planów Juliusza Leo, jednak opracowana przez niego koncepcja Wielkiego Krakowa zapoczątkowała proces przekształcania się Krakowa z prowincjonalnego miasta w nowoczesną, europejską aglomerację. Jedyną inwestycją związaną z ideą regulacji Wielkiego Krakowa, którą wykonano już w okresie międzywojennym, są Aleje Trzech Wieszczów.

Spośród muzealiów zwraca uwagę dyplom Honorowego Obywatela Podgórza, który to tytuł tamtejsza Rada Miejska nadała prezydentowi Juliuszowi Leo 17 marca 1914 roku. Dokument został oprawiony przez znanego krakowskiego introligatora Roberta Jahodę (1862–1947). Juliusz Leo, z wykształcenia prawnik i ekonomista, był jednym z najwybitniejszych prezydentów Krakowa. Przez wiele lat pracował jako wykładowca i profesor zwyczajny na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1893 roku zasiadał w krakowskiej Radzie Miejskiej. Na urząd prezydenta był wybierany trzykrotnie, sprawował go w latach 1904–1918. Do jego osiągnięć należy m.in. uporządkowanie gospodarki finansowej, doprowadzenie do zwiększenia dochodów miasta, reorganizacja władz miejskich. W 1905 roku sfinalizował wykupienie od władz austriackich zamku wawelskiego. Na początku jego drugiej kadencji, 15 lipca 1910 roku, w Krakowie miała wielka uroczystość odsłonięcia pomnika Grunwaldzkiego, ufundowanego przez Ignacego Jana Paderewskiego z okazji 500. rocznicy wielkiego zwycięstwa króla Władysława Jagiełły nad Krzyżakami. Z inicjatywy Leo przystąpiono do regulacji brzegów Wisły, przesunięto koryto Rudawy (1912), wzniesiono III most na Wiśle (1913), rozbudowano sieć kanalizacyjną i wodociągową oraz komunikację miejską. Dziełem życia prezydenta było doprowadzenie do utworzenia Wielkiego Krakowa. Był także cenionym politykiem, posłem do Sejmu Krajowego galicyjskiego, następnie do austriackiej Rady Państwa. W latach 1912–1915 szefował Kołu Polskiemu w parlamencie wiedeńskim. W 1914 roku był współtwórcą i pierwszym prezesem Naczelnego Komitetu Narodowego, jednym z inicjatorów utworzenia Legionów Polskich. Bardzo trafną charakterystykę prezydenta Leo przedstawiła w jego monografii Celina Bąk-Koczarska: „Rozszerzenie terytorium Krakowa przeprowadził Leo dzięki żelaznej konsekwencji i wytrwałości. Przez pełnych 13 lat z niezwykle zaciętym uporem dążył do jego urzeczywistnienia, pokonując na tej drodze różnorakie trudności i przeszkody, poczynając od rad powiatowych przyłączonych gmin, poprzez krakowską Radę Miejską, następnie Sejm, Namiestnictwo, aż do samego rządu wiedeńskiego”[38]. Interesującą pamiątką po prezydencie jest pierścień pamiątkowy, wykonany z rosyjskiej kuli armatniej w firmie jubilerskiej Wiktora Czaplickiego podczas I pierwszej wojny światowej (1914). Na zewnętrznej stronie obrączki znajduje się ryty napis: *m. Krakowa 1914 Oblężenie*. Po stronie wewnętrznej widoczny jest drugi napis kursywą: *Z rosyjskiej kuli armatniej*. Ciekawym artefaktem jest także odznaka wójtowska Dąbia w kształcie ośmioramiennej gwiazdy na łańcuchu, wykonana w 1907 roku w Fabryce Wyrobów Platerowych Marcelego Jakubowskiego według projektu cenionego artysty Włodzimierza Tetmajera (1861–1923). W polu środkowym gwiazdy znajduje się Orzeł polski z białego metalu, przytwierdzony dwoma sztyftami. Odznaka używana była zaledwie przez kilka lat, gdyż w 1911 roku Dąbie włączono jako XX dzielnicę w obręb Wielkiego Krakowa.

Przestrzeń VI Wielki Kraków, *fot. Tomasz Kalarus, 2016*

Aranżacja wnętrza sali nawiązuje do industrialnego charakteru omawianego okresu i stanowi odwołanie do znaczenia przemysłu i rozwoju techniki w dziejach miasta. Interesującą pamiątką z tego czasu są klucze do drzwi hali maszyn Wodociągu Miejskiego krakowskiego na Bielanach, wykonane w 1901 roku specjalnie na uroczystość otwarcia tego jednego z najważniejszych przedsiębiorstw komunalnych. Klucze wzorowane są na barokowych z XVIII wieku. Uwagę w tym pomieszczeniu zwraca zawieszony pod sufitem model samolotu Albatros D.III (Oef), stanowiący odwołanie do osiągnięć myśli technicznej w Europie Środkowej[39]. Był to austro-węgierski samolot myśliwski, używany m.in. w Krakowie w okresie I wojny światowej i bezpośrednio po niej. Stanowił licencyjną, udoskonaloną wersję niemieckiego myśliwca Albatros D.III. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości był jednym z podstawowych typów myśliwców. Na środku sali ustawiony jest postument z planem położenia gmin okalających Kraków w 1905 roku, przed realizacją projektu Wielkiego Krakowa.

Za pomocą prezentacji multimedialnej zwiedzający może się zapoznać z procesem tworzenia się aglomeracji krakowskiej w XX wieku. Rozbudowana prezentacja multimedialna przybliża realizację projektu Wielkiego Krakowa, postać prezydenta Juliusza Leo. Ilustracją tego jest ikonografia, kartografia oraz zdjęcia archiwalne Krakowa z prze-

[38] Bąk-Koczarska Celina: *Juliusz Leo, twórca Wielkiego Krakowa*. Wrocław–Kraków 1986, s. 151–152.

[39] Szerzej: Mordawski Hubert: *Siły powietrzne w I wojnie światowej*. Poznań–Wrocław 2008.

łomu XIX i XX wieku. W założeniu projekt wystawienniczy *Cyberteki* jest otwarty, stąd też krótka prezentacja dotycząca Krakowa współczesnego. Ukazuje ona rozwój przestrzenny miasta w XX wieku, w tym kolejne rozszerzenia granic podczas okupacji niemieckiej w 1941 roku, czasy powojenne z powstaniem Nowej Huty[40] i włączeniem jej do Krakowa w 1951 roku, a także kolejnymi przyłączeniami terenów wiejskich do miasta w latach 1973 i 1986[41]. Na ekspozyturach szklanych prezentowane są wybrane cytaty wypowiedzi Stefana Żeromskiego, Stanisława Wyspiańskiego oraz Józefa Piłsudskiego dotyczące Krakowa.

Zagadnienia organizacyjne

W 2013 roku pojawiła się koncepcja przygotowania prezentacji muzealnego dorobku w zakresie rekonstrukcji cyfrowych. Początkowo pracowali nad tym Elżbieta Firlet i Piotr Opaliński. Zespół w tym składzie opracował pierwsze założenia koncepcyjne. W październiku 2013 roku nastąpiła zmiana w składzie zespołu, kierownikiem projektu w miejsce Elżbiety Firlet został Piotr Hapanowicz. Zespół, który opracował koncepcję, a następnie zrealizował ekspozycję, pracował w następującym składzie: kurator wystawy, scenariusz wystawy, kierownik projektu Piotr Hapanowicz, współpraca merytoryczna, koordynacja zespołu grafików Piotr Opaliński, koncepcja aranżacji wystawy Bartłomiej Woch, współpraca merytoryczna dr Walery Bubień i Olga Jasionek, redakcja tekstów i podpisów do wystawy Marcin Baran, zastępca kierownika projektu, organizacja wystawy Bartłomiej Nuckowski, multimedia Grzegorz Woźniak i Wojciech Adamczyk, makiety dr Robert Gaweł, promocja Marta Śmietana, projekt graficzny wydawnictw, współpraca plastyczna Wojciech Jodłowski. Nadzór nad realizacją wystawy sprawowała zastępca dyrektora Muzeum ds. organizacji działalności podstawowej Anna Śliwa-Suchowiak. Konsultantami wystawy spoza Muzeum byli dr Janusz Firlet, prof. dr hab. Zbigniew Pianowski oraz Emil Zaitz. W trakcie prac koncepcyjnych projekt ewoluował od prezentacji multimedialnej przez wystawę czasową do wystawy stałej. Wystawa *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* została przygotowana w krótkim terminie. Prace trwały niecały rok, od końca 2013 do października 2014 roku. Zasadnicza koncepcja wystawy powstała w lutym 2014 roku i na jej bazie prowadzono prace nad scenariuszem. Przygotowanie scenariusza wystawy poprzedziła kwerenda w Archiwum Narodowym w Krakowie, Bibliotece Jagiellońskiej oraz w Muzeum Narodowym w Krakowie. Opis prezentacji multimedialnych do wystawy wykonał Piotr Opaliński, który także przygotował zasadniczą część rekonstrukcji cyfrowych. Wyboru ikonografii historycznej, zdjęć archiwalnych, materiałów kartograficznych dokonali dr Walery Bubień i Olga Jasionek. Teksty opisowe przygotowali Piotr Hapanowicz, dr Walery Bubień, Piotr Opaliński oraz Olga Jasionek. Scenariusz wystawy został przygotowany w kwietniu 2014 roku, na jego podstawie mgr inż. arch. Bartłomiej Woch opracował koncepcję adaptacji drugiego piętra skrzydła zachodniego pałacu Pod Krzysztofory na cele ekspozycji *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń*. Ważnym czynnikiem wpływającym na prace koncepcyjne nad projektem ekspozycji była niewielka powierzchnia pomieszczeń przewidzianych na wystawę (około 185 m kw.), które pierwotnie miały tworzyć przestrzeń biurową. Ponadto w pomieszczeniach podczas niedawnych prac konserwatorskich odkryto polichromie z przełomu XVIII i XIX wieku, które wykluczyły możliwość ingerencji w powierzchnię ścian. W trakcie realizacji projektu ważnym punktem było pozyskanie rekonstrukcji cyfrowych Krakowa przedlokacyjnego od Marcina Orkisza na podstawie umowy licencyjnej. Realizacja wystawy została wpisana w projekt Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego *Modernizacja obiektu Pałac pod Krzysztofory – głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*.

Muzeum ogłosiło dwa zapytania ofertowe (pierwsze po nowelizacji Prawa zamówień publicznych w 2014 r.) w trybie artykułu 4 punkt 8b. Pierwsze dotyczyło wykonania pięciu prezentacji multimedialnych oraz aplikacji do obsługi i zarządzania prezentacjami multimedialnymi na potrzeby wystawy. W wyniku postępowania został wyłoniony wykonawca, Grupa Adweb Bartłomiej Juszczyk, z którą zawarto umowę. Drugie postępowanie dotyczyło opracowania projektu wykonawczego aranżacji wystawy *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* oraz wykonania aranżacji, jej dostarczenia i montażu. Umowę na wykonanie tego zadania zawarto z Zakładem Budowy i Dekoracji Stanisław Górecki z Wrocławia. Multimedia do *Cyberteki* dostarczyła i zamontowała Ensalta sp. z o.o., na podstawie osobnej umowy na wyposażenie IT oraz audio-wideo skrzydła zachodniego pałacu.

Uroczyste otwarcie skrzydła zachodniego pałacu Pod Krzysztofory wraz z wystawą stałą miało miejsce 30 października 2014 roku w sali nazwanej Kupferhaus (Miedzianej). W wydarzeniu uczestniczył m.in. prezydent miasta Krakowa prof. Jacek Majchrowski, przewodniczący Rady Miasta Krakowa Bogusław Kośmider, przewodniczący Sejmiku Województwa Małopolskiego Kazimierz Barczyk, senator RP Bogdan Klich, przewodniczący Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa prof. Franciszek Ziejka, małopolski konserwator zabytków dr Jan Janczykowski.

Cyberteka stanowi wprowadzenie do przyszłej wystawy stałej w Krzysztoforach, zatytułowanej *Kraków od początku bez końca*. Forma wystawy oparta jest na prezentacjach multimedialnych, a ich największą atrakcją są rekonstrukcje cyfrowej dawnej zabudowy Krakowa. Ta nowoczesna forma odbiega od tradycyjnej aranżacji ekspozycji. W pomieszczeniach *Cyberteki* na 20 ekranach prezentowanych jest ponad sto wizualizacji dawnej zabudowy Krakowa, ponad tysiąc zdigitalizowanych artefaktów muzealnych, można także obejrzeć cztery filmy wykonane w technice 3D. Ważnym dopełnieniem prezentacji multimedialnych na wystawie są wybrane cenne artefakty ze zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz elementy scenograficzne aranżacji, nawiązujące do charakteru prezentowanej epoki. Przestrzeń *Cyberteki* wzbogacają także cytaty o Krakowie z dawnych źródeł historycznych. W ostatnim pomieszczeniu na wystawie zwiedzający mają możliwość skorzystania z portalu

[40] Szerzej: Salwiński Jacek: Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX wieku. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 715–753.

[41] Firlet Elżbieta: Zmiany przestrzenno-urbanistyczne Krakowa w latach 1939–2006. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 663–712.

Cyfrowy Thesaurus. Powstał on w ramach projektu *Udostępnienie i digitalizacja zbiorów 2D w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa*, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013. Portal prezentuje muzealne zasoby 2D, czyli muzealia płaskie: zdjęcia, pocztówki, grafiki, rysunki, projekty scenograficzne, mapy. Można tu zobaczyć prawie 20 tysięcy zdigitalizowanych artefaktów.

Na potrzeby wystawy *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* został opracowany regulamin zwiedzania. Wystawa jest czynna od 30 października 2014 roku, od wtorku do niedzieli w godzinach od 10.00 do 17.30. *Cybertekę* można zwiedzać indywidualnie lub w grupach zorganizowanych. Grupa zorganizowana nie może liczyć więcej niż 25 osób (łącznie z opiekunami grupy i przewodnikiem lub pilotem). Wstęp na wystawę we wtorki jest wolny. Rezerwacja przewodnika dla grup lub osób indywidualnych odbywa się najpóźniej na trzy dni przed planowanym terminem zwiedzania za pośrednictwem strony internetowej www.mhk.pl lub w Centrum Obsługi Zwiedzających MHK. W związku z przepisami przeciwpożarowymi oraz nośnością stropów w pomieszczeniach wystawy obowiązuje limit zwiedzających.

Budżet zadania *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* (nr IV/1/B) wyniósł 577 676,75 zł, z czego wydatki związane z realizacją projektu – 559 053,37 zł. Znaczna część środków finansowych została refundowana z Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego, konkretnie 454 936 zł. Najważniejsze wydatki związane z realizacją wystawy to opracowanie projektu wykonawczego oraz wykonanie aranżacji wraz z montażem – 425 416,00 zł, umowa licencyjna na udostępnienie i opracowanie wizualizacji Krakowa przedlokacyjnego na potrzeby projektu – 48 000 zł, oraz przygotowanie aplikacji do infokiosków (opracowanie architektury informacji i makiety aplikacji, przygotowanie grafiki, programowanie flash oraz php, prace administracyjne związane z obsługą i odpowiednim skonfigurowaniem maszyn, przekazanie praw do kodów źródłowych) oraz panelu zarządzania systemem – 29 520 zł.

Promocja, edukacja

Promocja wystawy była realizowana przez plakaty, ulotki informacyjne, spoty reklamowe w TVP Kraków oraz w Radiu Kraków. Ponadto na otwarcie ukazała się czterostronicowa wkładka w krakowskim dodatku do „Gazety Wyborczej". *Cybertece* były poświęcone dwie audycje w Radiu Kraków oraz jedna w radiowej Dwójce (*Kraków był kiedyś trójmiastem*, 8 listopada 2014 r.). Informacja o wystawie ukazała się m.in. w Programie Pierwszym Polskiego Radia, w Radiu KRK, w Radiu Alfa, w Radiu Plus, w „Gazecie Wyborczej", w „Dzienniku Polskim", w „Gazecie Krakowskiej", a także w mediach społecznościowych. Artykuły na temat *Cyberteki* zostały opublikowane m.in. w krakow.pl, w miesięczniku „Kraków", czasopiśmie „Spotkania z Zabytkami" (2015, nr 3–4), w biuletynie CAMOC (sierpień 2015 r.), w „Hejnale Oświatowym" (2015, nr 1).

Wystawie towarzyszy przewodnik po Pałacu Krzysztofory, wydany w języku polskim w 2014 roku, wersja w języka angielskim ukazała się pod koniec 2015 roku. Dla przewodników miejskich przeprowadzono dwukrotnie szkolenia, tuż po otwarciu wystawy – 4 listopada 2014 roku, a następnie 19 maja 2015 roku. W ramach szkolenia uczestnicy wysłuchali wykładów pracowników Muzeum (dr Grażyna Lichończak-Nurek, Piotr Hapanowicz, dr Walery Bubień) oraz brali udział w specjalistycznych oprowadzeniach. Na zakończenie szkoleń odbyły się egzaminy. W ramach realizacji projektu został przygotowany różnorodny program edukacyjny poświęcony rozwojowi przestrzennemu i urbanistycznemu Krakowa.

Oferta edukacyjna dla młodzieży, towarzysząca wystawie *Cyberteka*, składa się z pięciu tematów zajęć, w tym trzech lekcji interaktywnych: *Kraków – od osady do miasta lokacyjnego*; *Kraków – trójmiasto – aglomeracja*; *Ku współczesności. Jak powstawał Wielki Kraków* oraz dwóch warsztatów plastycznych: *Zwykłe, niezwykłe widoki Krakowa – czyli jak wyglądał dawny Kraków*; *Przez style i epoki – czyli krakowska architektura na przestrzeni dziejów*. Ponadto we współpracy z Centrum Młodzieży im. dr. Henryka Jordana pracownicy oddziału Pałac Krzysztofory zorganizowali kolejną edycję najstarszego konkursu wiedzy historycznej o Krakowie dla uczniów ponadgimnazjalnych *Czy znasz Kraków*. W roku szkolnym 2014/2015 konkurs był poświęcony rozwojowi przestrzennemu i urbanistycznemu. W ramach wprowadzenia do konkursu odbyło się osiem wykładów prowadzonych przez pracowników Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz innych krakowskich muzeów (Emil Zaitz, dr Janusz Firlet, dr Waldemar Komorowski). Od listopada 2014 do maja 2015 roku we współpracy z Towarzystwem Miłośników Historii i Zabytków Krakowa przeprowadzono dla młodzieży szkół średnich kurs *Dzieje i dziedzictwo kulturowe Krakowa*. Tematem 12 zajęć kursowych był, podobnie w przypadku konkursu, rozwój przestrzenny i urbanistyczny Krakowa. Uczestnicy zarówno konkursu, jak i kursu mieli możliwość wielokrotnego zapoznania się z nową wystawą stałą w pałacu Pod Krzysztofory. Dla wszystkich zainteresowanych przygotowano cykl kilkunastu wykładów popularnonaukowych *Rezydencja krzysztoforska zaprasza*. Zajęcia odbywały się raz w miesiącu, w czwartki, od 16.30 do 17.30 w sali Miedzianej. Wykładowcami byli m.in. Emil Zaitz z Muzeum Archeologicznego, dr Janusz Firlet z Zamku Królewskiego na Wawelu, dr Grażyna Lichończak-Nurek z Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, dr Zbigniew Beiersdorf, prof. Bogusław Krasnowolski z Uniwersytetu Papieskiego im. Jana Pawła II oraz profesorowie Zdzisław Noga i Jerzy Rajman z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Na wystawie pracownicy Muzeum prowadzili zajęcia dla studentów Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego oraz Instytutu Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W 2015 roku oddział MHK Pałac Krzysztofory kilkukrotnie przygotował specjalny program wydarzeń i zajęć edukacyjnych na wystawie *Cyberteka*, m.in. włączając się w realizację Festiwalu Funduszy Europejskich (20–22 marca), Dni Otwartych Funduszy Europejskich (8–10 maja), Festiwalu Nauki w Krakowie (21–24 maja), Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego (24 maja), 60+kultura (26–17 września) w ramach projektu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Kultura dostępna* oraz w akcje typowo muzealne: *Noc Muzeów* (15/16 maja) oraz imieniny Krzysztofa (25 lipca).

Od otwarcia wystawy dla publiczności 31 października 2014 do 31 sierpnia 2015 roku, czyli przez dziesięć miesięcy,

ekspozycję obejrzało 14 826 osób, co w przypadku wystaw organizowanych w pałacu Pod Krzysztofory jest wynikiem więcej niż dobrym. Zdecydowana większość zwiedzających to turyści indywidualni, wystawę odwiedziło w tym czasie zaledwie 59 grup, w sumie 1147 zwiedzających. Wśród zwiedzających dominują turyści krajowi, cudzoziemców na wystawie było 1839, tj. 12,4 proc. ogółu zwiedzających. W omawianym okresie na wystawie odbyło się 78 zajęć edukacyjnych, w który wzięło udział 1336 uczestników, ponadto miało miejsce 25 imprez edukacyjnych dla 564 osób oraz 14 imprez muzealnych dla 2284 osób. Co warto podkreślić, wystawa *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* jest integralną częścią projektu *Modernizacja obiektu Pałac pod Krzysztofory – głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*, który otrzymał wyróżnienie w XXXV edycji Konkursu na Wydarzenie Muzealne Roku *Sybilla 2014* w kategorii inwestycje.

Aneks

Wystawa została dobrze przyjęta przez zwiedzające ją osoby, o czym świadczą wpisy w księdze pamiątkowej. Poniżej przytoczono kilka z nich.

„Wystawa dobra, wiele wnosząca! Z pozdrowieniami Gosia z Poznania".

„Podziwiam precyzję i pomysłowość w prezentowaniu historii Krakowa. To naprawdę dobra robota. Wymaga trochę szerszej reklamy i zainteresowania mediów. Za to co jest serdeczne dzięki!, W. Chrząszczewski, 8.2015".

„Wystawa jest bardzo interesująca. Przybliża historię Krakowa, w ciekawy sposób ukazując dzieje miasta. Warto było tu przyjść. Dziękuję! Gabriela, 11.08.2015".

„Exhibitions is really impressive and worthy to see, I have spent here three hours an I don't regret that!", Agnes, 11.08.2015".

„Fenomenalna i niezwykle interesująca wystawa, która w sposób profesjonalny, ciekawy, a przede wszystkim interaktywny przedstawia architektoniczne losy Miasta Królów Polskich", Grzegorz Dudek, 13.08.2015".

„Super! Muzea też powinny się zmieniać! Karolina Maciąg. Ps. Siedziska nie pasują do monitorów (niskie, wysokie, przypadkowe!)".

„Jesteśmy pod dużym wrażeniem nowoczesności *Cyberteki* i profesjonalizmu. Dowiedzieliśmy się o Cyfrowym Thesaurusie i możliwościach korzystania z jego zasobów. Muzeum jest wspaniale utrzymane i prowadzone", Maria Mackiewicz-Talarczyk, Poznań, 16.08.2015".

„Wielce ciekawy Oddział Muzeum, Jan Skałkowski, Łódź, 18 sierpnia A.D. 2015".

„Zaawansowana technologia przybliża nam historię, [podpis nieczytelny]".

„Ciekawy sposób prezentacji. Źródło wiedzy o Krakowie, [podpis nieczytelny]".

„Bardzo ciekawa wystawa. Cieszymy, się, że mogłyśmy ją obejrzeć, Agata i Grażyna z Podkarpacia".

„Dziękuję za spędzony tutaj czas. Było mi bardzo miło, [podpis nieczytelny]".

„Very interesting. Thank You!, Trevor Cummins, Ireland, 10.09.2015".

„Piękna wystawa. Bardzo miła obsługa, Mieczyslaw W.".

„Bardzo ciekawe prezentacje multimedialne. Jeszcze nieraz tu wrócimy!, Karolina i Michał Gąsiorowscy, 12.09.2015".

„Genialna wystawa! Gratuluję pomysłodawcom i realizatorom, Ania, Gdańsk".

„Bardzo interesująca podróż w czasie", 23.09.2015 Julia".

Przepiękne makiety! Paulina, 24.09.2015".

„A most interesting and impressive muzeum", Marjawer Ferjusm, U.K.".

„Eine wunderschöne Ausstelung, M. Braun, Deutschland".

„What a wonderful exhibition! Thank you!, Jorgen&Johanna (Norway)".

„Filmy wizualizacje oraz aranżacja scenograficzna wspaniałe. Mało eksponatów, tzn. zabytków, Jan Gustaw Jurkiewicz, Zabrze".

„(…) Całość wystawy, na którą składa się 6 części, robi imponujące wrażenie i z pewnością warto ją obejrzeć. Serdeczne podziękowania za zorganizowanie wystawy, Jerzy Maślicz, 5.09.2015".

Bibliografia

Atlas historyczny miast polskich. Red. Roman Czaja. T. 5. Z. 1. *Kraków*. Red. Zdzisław Noga. Kraków 2007

Bąk-Koczarska Celina: *Juliusz Leo, twórca Wielkiego Krakowa.* Wrocław–Kraków 1986

Beiersdorf Zbigniew: Kleparz. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 427–451

Cracovia Iudaeorum 3D. Kraków 2013

Dzikówna Janina: *Kleparz do 1528 roku*. Biblioteka Krakowska, nr 74. Kraków 1932

Firlet Elżbieta: Zmiany przestrzenno-urbanistyczne Krakowa w latach 1939–2006. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 663–712

Firlet Elżbieta: *Rekonstrukcje krajobrazu krakowskiego zespołu osadniczego na wystawie Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2008, z. 26, s. 21–26

Firlet Janusz, Pianowski Zbigniew: Wawel do roku 1300. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 45–66

Kolak Wacław: *Jurydyki krakowskie*. „Archeion" 1962, t. 38, s. 219–240

Komorowski Waldemar: Ratusz krakowski. W: *Urbs celeberrima. Księga pamiątkowa na 750-lecie lokacji Krakowa*. Red. Andrzej Grzybkowski, Zdzisław Żygulski jun., Teresa Grzybkowska, Kraków 2008, s. 173–20

Komorowski Waldemar, Follprecht Kamila: Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa intra muros w czasach nowożytnych. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 189–295

Komorowski Waldemar, Sudacka Aldona: *Rynek Główny w Krakowie*. Wrocław 2008

Komorowski Waldemar: Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa intra muros w średniowieczu (od połowy XIV wieku). W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 153–186

Kraków – europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791. Katalog wystawy. Koncepcja i red. nauk. Grażyna Lichończak-Nurek. Kraków 2007

Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta. Red. Jerzy Wyrozumski. Biblioteka Krakowska, nr 150. Kraków 2007

Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915. Wyd. Karol Rolle. Kraków 1931

Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy. Koncepcja i red. merytoryczna Elżbieta Firlet. Kraków 2006

Krasnowolski Bogusław: *Układ przestrzenny krakowskiego Kazimierza w wieku XIV*. „Rocznik Krakowski" 1988, t. 54, s. 17–58

Krasnowolski Bogusław: *Rozwój urbanistyczny i architektoniczny Miasta Żydowskiego na krakowskim Kazimierzu*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1988, z. 15, s. 84–98

Krasnowolski Bogusław: *Ulice i place krakowskiego Kazimierza. Z dziejów chrześcijan i Żydów*. Kraków 1992

Krasnowolski Bogusław: *Miasta Ziemi Krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*. Kraków 2004

Krasnowolski Bogusław: Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu. Problematyka rozwiązań urbanistycznych. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 355–426

Laberschek Jacek: Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego extra muros XIII–XVIII wieku. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 297–352

Łukacz Marek M.: *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2010, cz. 1, s. 75–97. Red. nauk. Elżbieta Firlet

Marek Marta: Cyfrowa rekonstrukcja historycznej zabudowy Krakowa. Projekt Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 99–129

Marek Marta: Kraków półportretowy, półfantastyczny. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 190–191

Marta Marek: Makieta Rynku krakowskiego, według Planu Dominika Pucka z 1787 r. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 618

Marek Marta: Plan Krakowa, tzw. Kołłątajowski. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 617–618

Marek Marta: Widok Krakowa od południa z Kopca Krakusa. W *Kraków – europejskie miasto*…, s. 193–194

Marek Marta: Widok Krakowa od zachodu. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 197–198

Marek Marta: Widok Krakowa w czasie oblężenia przez Szwedów w 1655 r. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 195–197

Marek Marta: *Zastosowanie techniki cyfrowej 3D do rekonstrukcji historycznej zabudowy Krakowa*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2008, z. 26, s. 57–76

Mastalerzówna Maria: Przedmieście Stradom w wiekach średnich. W: *Studia nad przedmieściami Krakowa*. Biblioteka Krakowska nr 94. Kraków 1938, s. 91–125

Mordawski Hubert: *Siły powietrzne w I wojnie światowej*. Poznań–Wrocław 2008

Moskal Katarzyna: Berełko burmistrzów krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 202–203

Moskal Katarzyna: Krucyfiks do zaprzysięgania rajców miejskich. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 205

Moskal Katarzyna: Lada Rady Miejskiej (z obsadką do pióra). W.: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 204–205

Moskal Katarzyna: Laska gminy Łobzów. W: *Kraków – europejskie miasto...*, s. 189

Moskal Katarzyna: Laska gminy Nowa Wieś Narodowa. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 189–190

Moskal Katarzyna: Pierścień burmistrzów krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 203–204

Moskal Katarzyna: Pierścień cechu złotników krakowskich. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 290–291

Moskal Katarzyna: Zawieszenie cechu złotników. W: *Kraków – europejskie miasto*…, s. 291

Niezabitowski Michał: *Pierwszy „Wielki Kraków" – proces „pęknięcia" murów obronnych Krakowa 1791–1802*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2005, z. 23, s. 71–78

Niezabitowski Michał: Geografia a historia Krakowa. Warunki naturalne Krakowa. W.: *Kraków. Nowe studia*…, s. 19–43

Nowak Jan Tadeusz: *Wielki Kraków – wielkie szanse 1910–2010*. Red. Anna Biedrzycka. Kraków 2010

Nowak Jan Tadeusz: *Wystawa stała Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. „Krzysztofory Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2012, z. 30, s. 197–206. Koncepcja merytoryczna Genowefa Zań-Ograbek

Opaliński Piotr: *Rekonstrukcja cyfrowa infrastruktury architektonicznej Rynku krakowskiego w XIV i XV wieku.* „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2010, z. 28, cz. 1, s. 113–128. Red. nauk. Elżbieta Firlet

Pianowski Zbigniew: Architektura monumentalna wczesnośredniowiecznego Krakowa. W: *Kraków w chrześcijańskiej*…, s. 163–219

Pieradzka Krystyna: *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)*. Kraków 1931

Plan Kołłątajowski miasta Krakowa. Oprac. Michał Odlanicki-Poczobutt, Zofia Traczewska-Białek. „Geodezja" 1978

Radwański Kazimierz: *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*. Kraków 1975

Radwański Kazimierz: Kraków przedchrześcijański. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 89–119

Rajman Jerzy: *Kraków – zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*. Kraków 2004

Rączka Jan Władysław: *Rozplanowanie wsi przyległych do dawnego miasta Krakowa (ok. 1910)*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1981, z. 8, s. 86–108

Rokosz Mieczysław: Forum Polonorum et Via Regia. Rynek krakowski i Droga Królewska sceną wydarzeń państwowych, religijnych, narodowych i społecznych 1257–2010. W: *Rynek krakowski odkryty na nowo*. Red. nauk. Elżbieta Firlet. Biblioteka Krzysztoforska, nr 6. Kraków 2014, s. 405–610

Rynek krakowski odkryty na nowo. Red. nauk. Elżbieta Firlet. Biblioteka Krzysztoforska, nr 6. Kraków 2014

Salwiński Jacek: Powstanie i rozwój Nowej Huty w drugiej połowie XX wieku. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 715–753

Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu: Garbary. Hasło oprac. Jerzy Wiśniewski. Cz. 1, z. 4. Wrocław–Łódź 1986, s. 693–707

Studia nad przedmieściami Krakowa. Biblioteka Krakowska, nr 94. Kraków 1938

Świechowska Helena: Przedmieście Wesoła. W: *Studia nad przedmieściami Krakowa*. Biblioteka Krakowska, nr 94. Kraków 1938, s. 126–174

Świszczowski Stefan: *Miasto Kazimierz pod Krakowem*. Kraków 1981

Tyczyńska Maria: *Rzeźba i budowa geologiczna terytorium miasta Krakowa*. „Folia Geographica. Series Geographica-Physica" 1968, vol. 1, s. 9–34

Wyrozumski Jerzy: *Dzieje Krakowa. T. 1. Kraków do schyłku wieków średnich*. Red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki. Kraków 1992, s. 9–22

Wyrozumski Jerzy: Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim?. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 121–151

Zaitz Emil: Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Krakowa. W: *Kraków w chrześcijańskiej*…, s. 221–272

Żółciak Jarosław: Rozwój przestrzenny Podgórza. W: *Kraków. Nowe studia*…, s. 529–584

Cybertheque. Kraków – time and space – a new permanent exhibition of the Historical Museum of the City of Kraków. The subject area of the exhibition and a summary of the project

Cybertheque. Kraków – time and space is a permanent exhibition in the Pod Krzysztofory Palace that presents the spatial and urban development of Kraków from the pre-foundation period till modern times. It is a place of presentation of the long-year contribution of the Museum to the digital reconstruction of the former building development of Kraków and its agglomeration and the museum collection digitisation program. The form of exhibition is based on multimedia presentations, and visualisations of the building development of Kraków are their biggest attraction. This modern form differs from the traditional exhibition arrangement. Rooms of the current exhibition with the total area of 185 sq.m. are situated on the second floor of the western wing of the Pod Krzysztofory Palace in historic rooms with polychromes dating back to the turn of the 19th century. The project is regarded as open and will be regularly enlarged and supplemented.

The phenomenon of Kraków in its current shape is presented in six spaces in a form of multimedia presentations. In the first room – *Cracovia Origo* – a narration concerning the oldest history of Kraków is presented. The second space – *Oppidum* – is a story of formation of the Kraków settlement complex (the Wawel castle-town, settlements beyond the town walls - Okół, other settlement centres) with selected objects of Roman architecture in pre-foundation times. The next part of the exhibition – *Civitas* – is devoted to the turning point in the history of Kraków: its foundation by Duke Bolesław V the Chaste on 5 June 1257 and the development of the city till the end of the 15th century. In the fourth space – *Forum* – the urban development of Kraków from the 16th till the 18th century is presented, mainly through the prism of the Kraków Market Square. The fifth space – *Agglomeration* – is a story of a phenomenon of three towns: Kraków, Kazimierz and Kleparz in modern times. An important part of its arrangement is a centrally located exhibit in the form of a balloon, which refers to the development of Enlightenment thought and science. The last sixth room presents "Great Kraków" – a spatial and urban development project implemented under the direction of the Mayor of Kraków Juliusz Leo in the years 1909–1915. The dominant item in the room is the model of an Albatros D.III (Oef) plane hung at the ceiling, which refers to the development of technology and industry at the beginning of the 20th century. The contemporary spatial development of Kraków is also presented in this space. The visitor can also make use of the Cyfrowy Thesaurus portal, which presents 2D museum resources – flat exhibits: photographs, postcards, prints, drawings, scenographic designs, maps. Almost 20,000 digitised artefacts can be seen here. Multimedia presentations at the exhibitions are supplemented with selected valuable artefacts from the collections of the Historical Museum of the City of Kraków and scenographic elements of arrangement that refer to the character of the presented epoch. The exhibition presents the insignia of the local government of Kraków: the sceptre and ring of mayors of Kraków from the 16th century and a silver crucifix used for swearing town councillors in from the second half of the 17th century. In this space, we can also see the oldest known view of Kraków from the north, which was prepared in the workshop of Michael Wolgemut and Wilhelm Pleyenwurff and published in Hartmann Schedel's *Nuremberg Chronicle* from 1493; a view of Kraków from the south from the Krakus Mound from 1600 – copperplate and etching engraved by Jacob Hoefnagel according to a drawing by Egidio van der Rye, or the monumental Kołłątaj Plan of Kraków prepared by Maciej Dębski and Kazimierz Szarkiewicz upon Hugo Kołłątaj's commission in the years 1783–1785. The space of *Cybertheque* is also enriched with quotations about Kraków from old historical sources. Everything is supplemented with 3D presentations of four videos: *Cracovia Origo*, *Wawel 1000 years ago*, *Civitas Nostra Cracoviensis A.D.1650* and *Cracovia A.D. 1650*.

Carried out as part of the project of the Małopolska Regional Operational Programme *Modernisation of the Pod Krzysztofory Palace facility – the main location of the Historical Museum of the City of Kraków*, the exhibition serves as an introduction to the future permanent exhibition in the Pod Krzysztofory Palace, entitled *Kraków from the beginning without end*.

Krakowskie kolokwium jako przykład muzeum debaty

Krakowskie kolokwium to cykl debat na ważne tematy dotyczące Krakowa i nie tylko, zainicjowany w 2011 roku przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Rozważania na temat cyklu warto rozpocząć od próby zdefiniowania debaty, odróżnienia jej od innych form działania. Rzeczownik debata pochodzi od łacińskiego słowa *battuo*, *battuere*, oznaczającego uderzać, bić się (o szermierzu)[1]. Dynamizm określenia jest jeszcze bardziej widoczny w niemieckim słowie *Debatte*, które oznacza żywą, dynamiczną, gwałtowną dyskusję[2]. Słowo debata pochodzi z tego samego pnia językowego, co słowo batalia. Określenie szermierka słowna jest bezpośrednim nawiązaniem do znaczenia źródłosłowu. Słownikowe definicje debaty wskazują na kilka istotnych jej cech. Po pierwsze, temat musi być ważki i dotyczący większej zbiorowości. Po drugie, sprawa, której dotyczy debata, musi być dyskusyjna, muszą się z nią wiązać jakieś sprzeczności i kontrowersje. Po trzecie, niezbędny jest retoryczny wymiar debaty, czyli szermierka słowna, mająca na celu doprowadzenie do jakichś wniosków[3]. Przejdźmy teraz do słowa publiczna. Łacińskie słowo *publicus* ma zasadniczo dwa podstawowe znaczenia: „należący do ludu, stanowiący wspólną własność, publiczny, państwowy" oraz „powszechny, powszedni, pospolity"[4]. Polskie słowniki przytaczają cztery następujące znaczenia słowa publiczny: „dotyczący całego społeczeństwa lub jakiejś zbiorowości", „dostępny lub przeznaczony dla wszystkich", „związany z jakimś urzędem lub z jakąś instytucją nieprywatną" i „odbywający się przy świadkach, w sposób jawny"[5]. Podsumowując, debata publiczna to dyskusja na ważny temat, dotyczący całego społeczeństwa lub dużej zbiorowości, który budzi kontrowersje i spory. Dodajmy, że debata często wiąże się z jakąś instytucją publiczną (np. jest inicjowana przez instytucję, odbywa się w danej instytucji)[6]. Debata publiczna postrzegana bywa jako dowód wolności obywateli, jej sednem zawsze jest komunikacja[7].

Trudnym zadaniem jest wskazanie miejsca i czasu, w którym przeprowadzono pierwszą taką dyskusję. Każda kultura wykształciła określone wzory debaty i towarzyszące im rytuały. Znany grecki filozof Heraklit z Efezu (ok. 540–ok. 480 p.n.e.) jako jeden z pierwszych docenił spór i wzajemne uzupełnianie się przeciwieństw. Debatę jako dobry sposób poszukiwania rozwiązań propagowali sofiści[8]. Średniowieczne opisy teologicznych i filozoficznych dysput są świadectwem niezwykłej precyzji ludzkiego intelektu i wytrwałości. Przez wieki umiejętności logicznego myślenia, formułowania własnych stwierdzeń i ich uzasadniania rozwijała retoryka[9]. Wzorcami kulturowymi współczesnej debaty – jak pisze Agnieszka Kampka – są wyidealizowane dialogi platońskie, debaty na agorze, kultura księgi oraz kultura argumentu. Debata jest szczególnym rodzajem sporu, wyróżnia ją przede wszystkim temat i forma[10].

Współczesne pojęcie debaty publicznej wypracowano na gruncie teorii krytycznej Jürgena Habermasa, wybitnego niemieckiego filozofa i socjologa. Według niego, każdy uczestnik dialogu zakłada zdolność obu stron do tworzenia racjonalnej argumentacji i do uznania jej w toku dialogu pozbawionego pozaracjonalnej argumentacji[11]. Mówiąc o debacie publicznej, mówimy o dwóch typach zjawisk: pierwszy, w wymiarze

[1] *Słownik łacińsko-polski*. Red. Marian Plezia. T. 1. Warszawa 1998, s. 350.

[2] *Das Herkunftsworterbuch. Etymologie der deutsch Sprache*. Hrsg. Gunter Drosdowski. Manheim–Vien–Zurich 1989, S. 116.

[3] Kampka Agnieszka: *Debata publiczna. Zmiany społecznych norm komunikacji*. Warszawa 2014, s. 16.

[4] *Słownik łacińsko-polski*…, s. 376.

[5] *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*. Red. Jerzy Bralczyk. Warszawa 2008, s. 682; *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Red. Stanisław Dubisz. Warszawa 2003, s. 1159; Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 17.

[6] Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 18.

[7] *Ibidem*, s. 4, 11.

[8] Mielczarski Cyprian: *Sofiści i polityka. Antyczne źródła liberalizmu europejskiego*. Warszawa 2010; Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 12.

[9] Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 104.

[10] *Słownik 100 tysięcy*…, s. 111; *Uniwersalny słownik*…, s. 153; Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 12–13.

[11] Habermas Jürgen: *Teoria działania komunikacyjnego*. T. 1. *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*. Przeł. Andrzej Maciej Kaniowski. Warszawa 1999.

Debata Czy lekceważymy dziedzictwo Polskiego Państwa Podziemnego?*, od lewej: dr Waldemar Grabowski (Instytut Pamięci Narodowej), red. Grzegorz Bernasik; dr Janusz Baster (Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji w Krakowie), zastępca dyr. MHK Jacek Salwiński; Ulica Pomorska, 25 września 2012 r., fot. Tomasz Kalarus*

jednostkowym, to konkretne wydarzenie, debata jako dyskusja rozgrywająca się w określonym miejscu i czasie. Drugi wymiar to proces, czego przykładem może być debata publiczna na temat reformy służby zdrowia czy szkolnictwa wyższego. Debata publiczna służy do upubliczniania poglądów, ich budowania lub odkrywania. Jest sposobem rozwiązywania sporów i narzędziem działania politycznego. Długofalowe efekty przynosi debata jako ważna forma edukacji obywatelskiej, np. przez debaty oksfordzkie. Takie debaty są jednym z najskuteczniejszych narzędzi w uczeniu, jak aktywnie uczestniczyć w komunikacji publicznej. Potrzeba takich debat jest szczególnie wyraźna w państwach posttotalitarnych.

Debaty spełniają cztery podstawowe wymogi edukacji: rozwijają umiejętność krytycznego myślenia, umiejętności interpersonalne, są przestrzenią twórczej gry, pomagają budować własną tożsamość uczestników[12]. Tak więc o ile szkoły uczą, co myśleć, o tyle debaty uczą, jak myśleć[13]. Debaty mogą mieć także natychmiastowy skutek przy podjęciu decyzji, czego przykładem są przedwyborcze dyskusje kandydatów na prezydenta[14]. Jeżeli mówimy o celach debaty publicznej, to kłania się tu jako pierwszy Sokrates i jego metoda wydobywania wiedzy, badania duszy przez dialog[15]. Najważniejszym celem debaty publicznej jest formułowanie stanowisk, budowanie poglądów i wzajemne ich odkrywanie. Udział w debatach przyczynia się do wykształcenia otwartego i zdolnego do dyskusji obywatela. Zagadnienia związane z debatą publiczną podejmowane są przez wielu autorów reprezentujących różne dyscypliny naukowe, m.in. logików, dialektów, badaczy retoryki, ale także filozofów, etyków, socjologów, politologów czy medioznawców[16]. Sformułowanie tematu debaty ma znaczenie fundamentalne. Nie może to być problem oczywisty albo taki, który nikogo nie interesuje. Najlepiej, gdyby był kontrowersyjny, intrygujący i tak sformułowany, aby uniemożliwiał jednoznaczność oceny. Temat debaty nie może być w sposób oczywisty prawdziwy lub fałszywy. Powinien być sformułowany jasno, tak by pierwszy kwadrans debaty nie upłynął na uściślaniu, o co będziemy się spierać. Teza, jaką poddajemy pod debatę, musi być dyskusyjna, czyli mieć swoich rzeczników i przeciwników[17]. Według Piotra Piotrowskiego, współczesna debata ma w oczywisty sposób charakter polityczny. Jednak rozumie on polityczność nie w kategoriach partyjnego współzawodnictwa, lecz jako kontynuowa-

[12] Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 18, 92.

[13] *Ibidem*, s. 87; Chorąży Ewa, Konieczka-Śliwińska Danuta, Roszak Stanisław: *Edukacja historyczna w szkole – teoria i praktyka*. Warszawa 2009, s. 132, szerszej o debacie oksfordzkiej s. 134–135.

[14] Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 10.

[15] Reale Giovanni: *Historia filozofii starożytnej*. T. 1. *Od początków do Sokratesa*. Przeł. Edward Iwo Zieliński. Lublin 1993, s. 370.

[16] Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 6.

[17] Warto w tym miejscu przytoczyć przepis na udaną debatę Piotra Legutki: „Aby udaną debatę zorganizować wystarczy zebrać kilku sprawnych intelektualnie i medialnie uczestników oraz dobrego moderatora. Nie zaszkodzi, by wszyscy orientowali się w zgrabnie sformułowanym temacie. Potem trzeba już tylko wybrać odpowiednie miejsce, ustalić czas akcji i można zapraszać publiczność, proste? Tylko na pozór". Legutko Piotr: *Sztuka debaty czyli jak się nie dać.* Kraków 2009, s. 27, zob. też s. 32.

nie tego, co publiczne. Oczywiście, stymulowanie publicznej dyskusji, obecność na agorze i podejmowanie takich, a nie innych tematów jest wyborem muzeum jego świadoma decyzją jako instytucji publicznej obarczonej społeczną odpowiedzialnością[18].

Po tym wprowadzeniu warto powrócić do zasadniczego zagadnienia artykułu, jakim jest *Krakowskie kolokwium*. Nazwa cyklu pochodzi od łacińskiego rzeczownika *colloquium*, czyli rozmowa. Zaproszenie do spotkania i rozmowy skierowane jest przede wszystkim do mieszkańców Krakowa. Stanowi dowód, że Muzeum jest instytucją otwartą na otoczenie. Cykl funkcjonuje w ramach programu edukacyjnego *Muzeomania*. Pierwsza debata – *Wyzwolenie czy zniewolenie* – odbyła się w styczniu 2011 roku. Stanowiła wydarzenie zapowiadające nową wystawę stałą *Krakowianie wobec terroru 1939–1945–1956* w oddziale MHK Ulica Pomorska.

Uczestnikami debat są znani przedstawiciele świata nauki i kultury Krakowa oraz najważniejszych polskich ośrodków naukowych. Wydarzenia te przyczyniają się do budowania świadomości i tożsamości obywatelskiej, włączenia społecznego, a czasem stanowi rodzaj terapii społecznej, m.in. w państwach posttotalitarnych, doświadczonych traumą społeczną (wątki rozliczenia przeszłości, odkrywania białych plam historii)[19]. Ponadto debaty *Krakowskiego kolokwium* popularyzują obecny stan wiedzy historycznej, wielokrotnie aktualizując ogólny ogląd, znany z podręczników szkolnych czy nawet akademickich.

W latach 2011–2015 w ramach *Krakowskiego kolokwium* odbyło się 41 debat, w tym w 2011 roku – sześć, w 2012 roku – osiem, w 2013 roku – dziewięć, w 2014 roku – 13, w pierwszym półroczu 2015 roku – pięć. Tematyka debat jest wypracowywana przez koordynatora cyklu w konsultacji z Dyrekcją Muzeum oraz z Kolegium Edukacyjnym MHK. Większość tematów dotyczy dziejów współczesnych Krakowa i Polski. Były im poświęcone 32 spotkania, w tym okresu po 1939 roku dotyczyły 22 spotkania, natomiast historii XIX wieku – 10. Sześć debat było na tematy ogólne, zaś dzieje nowożytne i średniowieczne stanowiły przedmiot czterech spotkań. Większości debat w ramach cyklu ma oprawę ikonograficzną nawiązującą do tematu dyskusji. Pamiętajmy, że współczesna debata jest dziś w większym stopniu niż kiedykolwiek wcześniej nasycona wizualnością. Stąd obraz staje się punktem wyjścia debaty, jej narzędziem, ilustracją, a nawet argumentem[20].

Spośród dyskusji licznie reprezentowane są debaty rocznicowe, czego przykładem mogą być debaty: *13 grudnia – racja stanu czy zdrada stanu? W 30. rocznicę wprowadzenia stanu wojennego*; *Romantycy kontra pozytywiści. Bić się czy się nie bić?* oraz *Polski Piemont – Warszawa czy Kraków? W 150. rocznicę powstania styczniowego*; *Czy tylko Warszawa? W 70. rocznicę akcji Krüger*; *Z Napoleonem czy przeciwko niemu? Dylematy Polaków na początku XIX w. W 200. rocznicę śmierci ks. Józefa Poniatowskiego*; *Pierwsza Kompania Kadrowa – między mitem a czynem*; *Wrzesień 1939. Czy tej klęski mogliśmy uniknąć?*; *Wolne czy zniewolone miasto Kraków? W 200. rocznicę powstania Rzeczypospolitej Krakowskiej*. Równie często punktem wyjścia do dyskusji są wystawy czasowe, czego przykładem są dyskusje: *Romantycy kontra pozytywiści. Bić się czy się nie bić?* oraz *Polski Piemont – Warszawa czy Kraków? W 150. rocznicę powstania styczniowego*; *„Chcemy być nowocześni" i co dalej? Problem z architekturą modernizmu lat 60. XX wieku w Krakowie*; *Co to jest sztuka Holokaustu?*; *Powinni powrócić czy zostać? Dylematy Polaków na emigracji w okresie tzw. odwilży.* Sporadycznie pojawiają się też debaty na tematy ogólne, w tym *Barbaricum czy Christianitas? O tożsamości współczesnej Europy i jej średniowiecznych korzeniach* czy też *Zachód czy Wschód? O historycznych korzeniach i znaczeniu Europy Środkowej*; *Co znaczy dzisiaj idea teatru narodowego.* Spośród debat organizowanych w ramach *Krakowskiego kolokwium* najwięcej emocji wśród uczestników spotkań do tej pory wzbudziły tematy dotyczące okresu II wojny światowej i czasów tużpowojennych: *8 maja. Dzień zwycięstwa czy dzień klęski?*; *Bohater czy bandyta? Mjr Józef „Ogień" Kuraś w ocenie historyków polskich*; *Wyzwolenie czy zniewolenie* czy też *Żołnierze Wyklęci. Bohaterowie czy bandyci?*. Okazjonalnie w ramach tego cyklu przygotowywane były debaty na tematy związane z pamięcią, jak np. *Pamięć Holokaustu w Krakowie – obciążenie czy przyszłość?*; *Historia czy pamięć? Wokół misji muzeów czasów Zagłady* czy też z problematyką sztuki: *Co to jest sztuka Holokaustu?*; *Co znaczy dzisiaj idea teatru narodowego*.

Frekwencja ogólna uczestników debat w ramach *Krakowskiego kolokwium* od stycznia 2011 do czerwca 2015 roku wyniosła 3179 osób, z czego większość to mieszkańcy Krakowa oraz studenci. Jest to najlepiej frekwentowany cykl w ramach programu *Muzeomania*. Najwyższą frekwencję odnotowano w tym okresie podczas następujących debat: *Romantycy kontra pozytywiści. Bić się czy się nie bić? W 150. rocznicę wybuchu powstania styczniowego* (196 osób), *Barbaricum czy Christianitas? O tożsamości współczesnej Europy i jej średniowiecznych korzeniach* (180 osób), *Czy lekceważymy dziedzictwo Polskiego Państwa Podziemnego?* (170 osób), *Polski Piemont – Warszawa czy Kraków? W 150. rocznicę powstania styczniowego* (158 osób) oraz *Franciszek Józef – dobry czy zły cesarz?* (156 osób).

Jeżeli chodzi o miejsce debat, to najczęściej były one organizowane w pałacu Pod Krzysztofory. Było ich tu 20. Ponadto w oddziale Ulica Pomorska osiem, w Fabryce Emalia Oskara Schindlera pięć, w oddziale Rynek Podziemny i oddziale Dzieje Nowej Huty po dwie, w Aptece pod Orłem i w Barbakanie po jednej. Spośród pracowników muzealnych pierwszym, który przygotowywał debaty, był Wojciech Górny. W omawianym okresie od 2011 do 2015 roku najczęściej je organizował Piotr Hapanowicz – 16 razy, a także Grzegorz Jeżowski – 12. Ponadto muzealne doświadczenie w organizacji tego rodzaju wydarzeń mają Paweł Jagło, dr Jacek Zinkiewicz oraz Beata Łabno, Bartosz Heksel, Piotr Kołodziejski.

Podczas debat w ramach *Krakowskiego kolokwium* wystąpiło w Muzeum 93 panelistów. Zdecydowana większość

[18] Piotrowski Piotr: *Muzeum krytyczne*. Poznań 2011, s. 46–47, 75.

[19] Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 71; Borusiewicz Mirosław: *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*. Kraków2012, s. 192.

[20] Kampka Agnieszka: *Debata publiczna*…, s. 6.

Debata Historia czy pamięć? Wokół misji muzeów czasów Zagłady, *od lewej: Jan Ołdakowski (dyr. Muzeum Powstania Warszawskiego), dr Janusz Marszalec (Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku), red. Jolanta Drużyńska, prof. Krzysztof Zamorski (Uniwersytet Jagielloński), zastępca dyr. MHK Jacek Salwiński; Fabryka Emalia Oskara Schindlera, 16 kwietnia 2013 r., fot. Tomasz Kalarus*

z nich to pracownicy naukowi, w tym 53 profesorów, pięciu doktorów habilitowanych oraz 19 doktorów. Dwie trzecie panelistów to osoby z Krakowa (67), spoza Krakowa było 26. Spośród zaproszonych rozmówców najliczniej jest reprezentowany Uniwersytet Jagielloński (34), następnie Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie (12), Instytut Pamięci Narodowej (6), Polska Akademia Nauk (4). Po trzech panelistów miały: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa było reprezentowane trzykrotnie, panelistami debat byli dyr. Michał Niezabitowski, zastępca dyr. Jacek Salwiński oraz Maria Zientara. W debatach także trzykrotnie uczestniczyli pracownicy innych muzeów: Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum II Wojny Światowej, Muzeum Historii Żydów Polskich w Warszawie. Najczęściej jako panelista dyskusji występował prof. Michał Baczkowski (UJ) – pięć razy, natomiast trzy razy prof. Andrzej Chwalba, prof. Tomasz Gąsowski, prof. Krzysztof Zamorski (UJ), prof. Kazimierz Karolczak, prof. Zdzisław Noga (UP w Krakowie), prof. Waldemar Łazuga (UAM w Poznaniu), dr hab. Łukasz Tomasz Sroka (UP w Krakowie) prof. Krzysztof Kawalec (Uniwersytet Wrocławski).

W debatach w ramach *Krakowskiego kolokwium* uczestniczyły także znane postaci życia publicznego, w tym prof. Karol Modzelewski (Polska Akademia Nauk), prof. Jacek Majchrowski (prezydent Krakowa), Janusz Sepioł (senator RP), bp dr hab. Grzegorz Ryś (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II), Jan Klata (dyrektor Narodowego Teatru Starego w Krakowie), Jan Ołdakowski (dyrektor Muzeum Powstania Warszawskiego), Zbigniew Gluza (prezes Fundacji Ośrodka Karta), Bogusław Kośmider (przewodniczący Rady Miasta Krakowa), prof. Antoni Dudek (UJ), dr Marek Lasota (dyrektor Oddziału IPN w Krakowie), red. Mieczysław Czuma czy też dr Jarosław Flis (UJ).

Ponadto Muzeum gościło jako uczestników debat znanych przedstawicieli świata nauki, w tym prof. Stanisława Grodziskiego (UJ), prof. Tomasza Szarotę (Instytut Historii PAN), prof. Jacka Purchlę (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, UJ), prof. Henryka Żalińskiego (UP), prof. Jacka Chrobaczyńskiego (UP w Krakowie), prof. Andrzeja Szwarca (Uniwersytet Warszawski), prof. Zygmunta Ziobrowskiego (Instytut Rozwoju Miast) czy też prof. Jana Marię Piskorskiego (Uniwersytet Szczeciński). Do tej pory w debatach brały udział dwie osoby z zagranicy. Jako panelista wystąpił prof. István Kovács (Instytut Historii Węgierskiej Akademii Nauk) oraz jako moderatorka dyskusji Gabriele Lesser, korespondentka „Die Tageszeitung" w Polsce. Paneliści debat *Krakowskiego kolokwium* wykazują się dużą powściągliwością w prezentowaniu stanowiska i wyraźną tendencją do osiągnięcia konsensusu. Wielokrotnie pomimo budzącego kontrowersje tematu dyskusji zaproszeni do debaty uczestnicy wypowiadali się bardzo poprawnie politycznie, co powoduje, że niestety dyskusja czasami traci na dynamice i atrakcyjności.

Debaty prowadziło 14 osób, w tym najczęściej dyr. Michał Niezabitowski – 15 razy (każdorazowo od marca 2014 r.), Grzegorz Bernasik (Radio Kraków) – osiem, Piotr Legutko („Gość Niedzielny") – cztery, Dawid Hajok („Gazeta Wyborcza") – dwa. Po jednej dyskusji prowadzili: Jolanta Drużyńska i Justyna Nowicka (Radio Kraków), Wojciech Czuchnowski („Gazeta Wyborcza"), Włodzimierz Knap („Dziennik Polski"), Magdalena Drohomirecka (TVP Kraków), Miłosz Kozioł (TVP Kraków), Łukasz Wojtusik (Grupa Radiowa Agory), Piotr Semka („Uważam Rze"), dr hab. Jacek Kopciński (redaktor naczelny miesięcznika „Teatr"), Gabriele Lesser („Die Tageszeitung").

Wszystkie debaty są rejestrowane dźwiękowo. W 2013 roku zapis debaty *Romantycy kontra pozytywiści. Bić się czy się nie bić?* ukazał się drukiem w wydawnictwie towarzyszącym wystawie *W bój lećmy zwyciężać. W 150 rocznicę powstania styczniowego*[21]. Dwukrotnie debaty były transmitowane online (*8 maja. Dzień zwycięstwa czy dzień klęski?* czy też *Barbaricum czy Christianitas? O tożsamości współczesnej Europy i jej średniowiecznych korzeniach*).

W ramach organizacji *Krakowskiego kolokwium* została podjęta współpraca z Instytutem Historii Uniwersytetu Pedagogicznego (dr Konrad Meus) oraz Uniwersytetu Jagiellońskiego (dr Grzegorz Chomicki). Studenci poznają zagadnienia metodologiczne związane z organizacją i prowadzeniem debat historycznych, następnie podczas zajęć na uczelni rozwijają tematykę dyskusji. Poza *Krakowskim kolokwium* organizowane są debaty okazjonalne, np. jako wydarzenia towarzyszące wystawom czasowym lub w ramach programu *Nocy Muzeów* (*Karol Wojtyła Jan Paweł II – krakowianin czy rzymianin?*; *Wielka wojna 1914–1918. Triumf czy klęska Europy?*; *Europa po Jałcie. W 70. rocznicę zakończenia II wojny światowej*). W 2013 roku Muzeum było dwukrotnie współorganizatorem debaty oxfordzkiej dla uczniów krakowskich szkół ponadgimnazjalnych w ramach X Edycji Szkoły Debat. Dyskusje odbyły się w pałacu Pod Krzysztofory na temat: *Czy decyzja o wybuchu powstania styczniowego była słuszna?* oraz *Czy powstanie listopadowe miało szanse powodzenia?*.

Krakowskie kolokwium wpisuje się w koncepcję muzeum otwartego, muzeum-forum czy też muzeum debaty. W tej części spróbuję przybliżyć to zagadnienie. Pojęcie muzeum pochodzi od greckiego słowa *mouseion*, czyli świątyni lub domu muz. Pierwotnie oznaczało miejsce kontaktu z muzami. Antyczne muzejony zajmowały się literaturą, historią, muzyką, matematyką, astronomią i medycyną. Co ciekawe, nie obejmowały sztuk plastycznych, uznawanych za rzemiosło[22]. Jak pisze Dorota Folga-Januszewska, były rezultatem natchnienia i siły wyobraźni. W IV wieku p.n.e. przekształciły się w ośrodki badań i edukacji, nadal o dominującym potencjale niematerialności[23]. Najsławniejszy muzejon w starożytności powstał w Aleksandrii. Według Katarzyny Jagodzińskiej, najważniejszym punktem wspólnym dawnego muzejonu i dzisiejszych muzeów jest nauka, czyli prowadzenie badań, oraz wymiar edukacyjny, tj. nauczanie[24]. Geneza współczesnego muzeum wywodzi się z prywatnych kolekcji władców i uczonych, przekształconych w otwarte

Debata Barbaricum czy Christianitas? O tożsamości współczesnej Europy i jej średniowiecznych korzeniach*, od lewej: bp dr hab. Grzegorz Ryś (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II), dyr. MHK Michał Niezabitowski, prof. Karol Modzelewski (Polska Akademia Nauk); Rynek Podziemny, 3 października 2013 r., fot. Tomasz Kalarus*

muzea publiczne na przełomie XVIII i XIX wieku. Proces ten nastąpił po Wielkiej Rewolucji Francuskiej[25]. Według Karla Friedricha Schinkla (1781–1841), muzeum miało być „świętym przybytkiem" sztuki, w którym strzeżone jest to, co najbardziej drogocenne, miejscem skupienia i przygotowania na tajemnice czekające na zwiedzającego[26]. Wiek XIX był czasem narodzin i rozpowszechnienia się idei muzeów publicznych. Tradycyjna instytucja muzealna, koncentrująca się na gromadzeniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu artefaktów, jest nazywana muzeum modernistycznym[27]. Jest to muzeum pomyślane jako źródło encyklopedycznej wiedzy, gromadzące kompletną kolekcję i tworzące w pewnym sensie uniwersalne archiwum[28]. Modernistyczny typ muzeum w czystej postaci, typowy dla muzeum-świątyni sztuk, w przestrzeni miasta reprezentuje kulturę elitarną w opozycji do widowisk i taniej rozrywki. Spełnia ono doniosłe role społeczne: buduje tożsamość indywidualną, narodową, pozwala na uzgodnienie poglądów dotyczących systemu wartości. Ponadto atmosfera świeckiego rytuału umożliwia odbiorcy, by ten dzięki wyjątkowym przeżyciom estetycznym doznał uczestnictwa w wyższym porządku, w doświadczenia trwałości – jak pisała Hannah Arendt (1906–1975)[29]. Jednak nadal istnieje stereotyp muzeum jako nieatrakcyjnej, konserwatywnej instytucji, czer-

[21] Romantycy kontra pozytywiści. Bić się czy się nie bić? [zapis debaty]. W: *W bój lećmy zwyciężać… W 150. rocznicę powstania styczniowego*. Kraków 2013, s. 31–49. Folder wystawy w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, pałac Pod Krzysztofory, 11 maja – 15 września 2013 r. Kurator Piotr Hapanowicz.

[22] Kopaliński Władysław: *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa 1993, s. 720–721; szerzej: Żygulski Zdzisław jun.: *Muzea na świecie. Wstęp do muzealnictwa*. Warszawa 1982; Folga-Januszewska Dorota: *Muzeum: fenomeny i problemy*. Kraków 2015, s. 14–18.

[23] Folga-Januszewska Dorota: *Muzeum*…, s. 7.

[24] Jagodzińska Katarzyna: *Czas muzeów w Europie Środkowej. Muzea i centa sztuki współczesnej (1989–2014)*. Kraków 2014, s. 27.

[25] Borusiewicz Mirosław: *Nauka czy rozrywka?*…, s. 39.

[26] Sedlmayr Hans: Muzeum. W: *Muzeum sztuki. Antologia*. Wstęp i red. Maria Popczyk. Kraków 2005, s. 47, 48.

[27] Szerzej na temat współczesnej definicji muzeum: Borusiewicz Mirosław: *Nauka czy rozrywka?*…, s. 62–74; Folga-Januszewska Dorota: *Muzeum*…, s. 111–115.

[28] Szeląg Marcin: *Przyszła rola edukacji muzealnej w Polsce*. „Muzealnictwo" 2009, nr 50, s. 234.

[29] Arendt Hannah: *Kondycja ludzka*. Przeł. Anna Łagodzka. Warszawa 2000, s. 185; Popczyk Maria: Autorytet muzeum w dobie muzeum otwartego. W: *Muzeum – przestrzeń otwarta? Wystąpienia uczestników szóstego sympozjum problemowego Kongresu Kultury Polskiej, 23–25.09.2009 / moderator Andrzej Rottermund*. Warszawa 2010, s. 44–45.

piącej energię jedynie z przeszłości. Miejsca co do zasady nieprzyjaznego, zamkniętego, izolującego zwiedzającego od muzealiów tak bardzo, że na nogi zakłada mu się grube filcowe kapcie. Krytyka muzeum jest tak stara, jak sama instytucja. Od ponad 200 lat powtarzane są skargi, że muzea wprawdzie zapewniają przechowywanym dziełom bezpieczeństwo, jednak zarazem pozbawiają je życia. Już wkrótce po udostępnieniu publiczności Luwru, w 1796 roku Antoine-Chrysostome Quatremère de Quincy (1755–1849) określił muzeum jako woskową pustynię, zestawiając je w jednym szeregu z takimi instytucjami, jak świątynia, salon, cmentarz i szkoła[30]. Sto lat później zarzuty brzmiały podobnie. Prekursor futuryzmu, Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944), nazywał w 1909 roku w I Manifeście Futurystycznym biblioteki i muzea cmentarzami[31]. W podobnym charakterze wypowiadał się filozof niemiecki Theodor Adorno (1903–1969): „Muzeum i mauzoleum łączy nie tylko skojarzenie fonetyczne. Muzea są jak rodzinne groby dzieł sztuki"[32]. Pod koniec XX wieku w opozycji do muzeum-sanktuarium pojawiły się tendencje do „odmuzealnienia" muzeum, przekształcenia go w miejsce rozrywki i zabawy, miejsca eventowej aktywności w obszarze przemysłu czasu wolnego. Inną widoczną tendencją jest koncepcja muzeum-forum, czyli muzeum otwartego, muzeum publiczności[33]. Dr Wojciech Gluziński pisze: „Zadania muzeów nie są więc łatwe. Z jednej strony nie mogą zamknąć swych wnętrz dla masowego widza, poszukującego w muzeum »sensacji«, (…) z drugiej strony nie mogą się zadowalać imponującymi cyframi statystyki frekwencji, rezygnując lub spłycając wyraźnie swą misję kulturalną. Tym bardziej, że w kontekście coraz wyraźniej dostrzeganych a niepożądanych skutków przyspieszonego rozwoju cywilizacyjnego, misję tę widzi się szerzej niż dotychczas nie tylko w upowszechnianiu wiedzy (…), lecz również (…) w przebudowie i wzbogaceniu osobowości współczesnego człowieka"[34].

Muzeologia jako nauka ciągle jest w trakcie poszukiwania swej tożsamości[35]. Współcześni muzeolodzy wskazują na trzy główne motywy skłaniające ludzi do odwiedzania muzeów: motyw estetyczny, czyli pragnienie doświadczenia piękna, motyw romantyczny, rozumiany też jako eskapizm, czyli chęć ucieczki od codzienności, wreszcie motyw intelektualny, czyli dążenie do zaspokojenia żądzy wiedzy. Sprzeczne poglądy krytyków muzealnictwa oraz twórców jego teorii doprowadziły do tego, że zawsze istniały najróżniejsze wizje muzeum. Prof. Zdzisław Żygulski jun. pisze: „Niektórzy chcą tradycyjnie widzieć w muzeum sanktuarium, gdzie mówi się szeptem, gdzie panuje podniosły nastrój i obowiązuje określony kodeks zachowań. Inni znowu chcieliby »odmuzealnienia« muzeum, stworzenia zeń miejsca rekreacji i zabawy, a więc zamienienia go w klub, salę kinową lub koncertową, w której eksponaty grają jakby uboczną, dekoracyjną rolę. (…) Są wreszcie i tacy, którzy w muzeach chcieliby widzieć nade wszystko narzędzie dydaktyczne, przydatne w podnoszeniu oświaty społeczeństwa, a więc radzi byliby zamienić muzeum w szkołę lub nawet w uniwersytet kultury"[36]. Współczesne muzea zdają się godzić w swojej działalności powyższe racje[37]. Już w pierwszej połowie XIX wieku na społeczny wymiar muzeum na ziemiach polskich zwrócił uwagę Samuel Linde (1771–1847). Nazywając muzeum „miejscem schadzki w celu bawienia się wzajemnego kunsztami i naukami"[38], podkreślał, że „bawienie się" ma mieć charakter wzajemny. W 1870 roku William Flower (1831–1899) ukuł określenie „nowa idea muzeum", twierdząc, że nadrzędnym celem publicznej kolekcji powinna być edukacja, a kolejnym rekreacja[39]. Sto lat później pojawiło się pojęcie nowej muzeologii. Nazwa została przyjęta od działającego we Francji i Kanadzie stowarzyszenia pod tą nazwą (La Nouvelle Muséologie). Pionierem stosowania tego pojęcia był Georges Henri Rivière (1897–1985), który podkreślał zaangażowanie muzeów w działalność o wymiarze społecznym[40]. Czym jest nowa muzeologia? Na to pytanie odpowiada Peter Vergo, prof. University of Essex, w pracy *The New Museology* (Nowa muzeologia) z 1989 roku. Książka ta wywarła decydujący wpływ na refleksję nad współczesnym muzeum, a jej tytuł stał się popularnym określeniem przemian w muzealnictwie dokonujących się w ostatniej dekadzie XX wieku. Zredagowana przez Vergo publikacja w dużej mierze podsumowywała debaty na temat muzeum, toczone w kręgu anglosaskim od przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego stulecia. Podstawowym założeniem nowej muzeologii było zwrócenie uwagi na społeczny kon-

[30] Majewski Piotr: *Muzeum jako instytucja komunikacji społecznej* [online], s. 41. Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów [dostęp 19 lipca 2015 r.]. Dostępny w internecie: http://nimoz.pl/pl/wydawnictwa/warto-przeczytac-1/artykuly/muzeum-jako-instytucja-komunikacji-spolecznej.

[31] *Artyści o sztuce. Od van Gogha do Picassa*. Wybór i oprac. Elżbieta Grabska, Hanna Morawska. Warszawa 1969, s. 143–144.

[32] Adorno Theodor W.: Muzeum Valéry Proust: W: *Muzeum sztuki. Antologia*…, s. 91.

[33] Krajewski Marek: Od muzeum publicznego do muzeum publiczności. W: *Muzeum jako świetlany przedmiot pożądania*. Red. Jarosław Lubiak. Łódź 2007, s. 64. Publikacja towarzysząca wystawie w Muzeum Sztuki w Łodzi, 5 grudnia 2006 – 4 lutego 2007 r.

[34] Gluziński Wojciech: *U podstaw muzeologii*. Warszawa 1980, s. 29.

[35] Szerzej na temat definicji muzeologii: Folga-Januszewska Dorota: *Muzeum*…, s. 103–115.

[36] Żygulski Zdzisław jun.: *Muzea na świecie*…, s. 77.

[37] Majewski Piotr: *Muzeum*…, s. 42; szerzej: *Muzeum przyszłości. Rozmowa z prof. Andrzejem Rottermundem, historykiem sztuki, muzeologiem, dyrektorem Zamku Królewskiego w Warszawie*. Rozmowę przeprowadziła Magdalena Jarco. „Wprost" 1999, nr 36, s. 62; por. Rottermund Andrzej: *Problemy muzealnictwa w świecie współczesnym*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Opuscula Musealia" 1991, t. 5, s. 27–38.

[38] Linde Samuel Bogumił: *Słownik języka polskiego*. T. 3. Lwów 1857, s. 186.

[39] Borusiewicz Mirosław: *Nauka czy rozrywka?*…, s. 102.

[40] Folga-Januszewska Dorota: *Muzeologia, muzeografia, muzealnictwo*. „Muzealnictwo" 2006, nr 47, s. 11; Szczerski Andrzej: Kontekst, edukacja, publiczność – muzeum z perspektywy „nowej muzeologii". W: *Muzeum sztuki. Antologia*…, s. 338–339.

Debata Franciszek Józef – dobry czy zły cesarz?*, od lewej: prof. Michał Baczkowski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Kazimierz Karolczak (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), prof. Stanisław Grodziski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Waldemar Łazuga (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), dyr. MHK Michał Niezabitowski; pałac Pod Krzysztofory, sala Baltazara Fontany, 14 stycznia 2014 r., fot. Andrzej Janikowski*

Debata Franciszek Józef – dobry czy zły cesarz?*, 14 stycznia 2014 r., fot. Andrzej Janikowski*

Debata Franciszek Józef – dobry czy zły cesarz?*, 14 stycznia 2014 r., fot. Andrzej Janikowski*

tekst działalności muzeum, wykraczający poza mury gmachów muzealnych. Muzeum powinno przede wszystkim działać w kontekście miejsca, w którym się znajduje, i publiczności, do służenia której zostało powołane. Istotny był postulat instytucji żywej, działającej wobec i dla społeczeństwa, pozostającej w stałym dialogu z własnymi odbiorcami, skupionej nie na przekazywaniu wiedzy, ale na komunikacji[41]. Kilka lat temu w książce Niny Simon *Participatory Museum* została zdefiniowana idea muzeum partycypacyjnego. Autorka definiuje partycypację w instytucji kultury jako miejsce, w którym zwiedzający aktywnie współuczestniczy i współdziała w funkcjonowaniu muzeów, kreując przestrzeń, włączając się w realizacje muzealnych działań przez własne pomysły i idee[42]. Muzeum ożywione społeczną partycypacją tworzy przestrzeń do interpretowania świata na nowo, prowadzenia rozmowy i debaty, współtworzenia działań społeczeństwa i współuczestniczenia w nich. W takim ujęciu muzeum jest istotnym społecznie miejscem

[41] Vergo Peter: Introduction. In: *The New Museology*. Ed. Peter Vergo. London 2006, pp. 3–4; Szczerski Andrzej: Kontekst, edukacja, publiczność…, s. 335–337, 338; Borusiewicz Mirosław: *Nauka czy rozrywka?*…, s. 102, 103.

[42] Pater Renata: *W poszukiwaniu standardów edukacji muzealnej*. „Muzealnictwo" 2012, nr 53, s. 141, 142.

spotkania. Jak pisze Katarzyna Jagodzińska, muzeum to nie tylko zbiory, sposób ich prezentacji, program, muzealnicy, publiczność, gmach, to także jego lokalizacja oraz otoczenie, które podlega ciągłym zmianom, relacje, jakie nawiązuje z mieszkańcami, odbiorcami i samym miastem, to kontekst społeczny, ale także polityczny, czy też ekonomiczny[43]. Wizytówką nowoczesnego muzealnictwa stają się dzisiaj nie tylko wyszukane formy muzealnych gmachów, ale przede wszystkim otwartość na otoczenie, tj. odbiorców, muzealnych gości. Współcześnie muzeum przestało być formą elitarnego salonu, stało się instytucją egalitarną, w której dokonuje się proces komunikowania, a jego celem jest także integrowanie wokół muzeów społeczności lokalnych i wytwarzanie więzi społecznych. Muzeum otwarte ma ważną rolę w budowaniu nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego. Jest to w Polsce o tyle istotne, że nadal odczuwalny jest brak więzi społecznych, charakterystycznych dla rozwiniętego społeczeństwa obywatelskiego. Postawiona przez socjologa doc. Aleksandra Wallisa (1930–1984) diagnoza sprzed ponad 40 lat, mówiąca o braku silnych społeczno-przestrzennych struktur, większych niż rodzina i mniejszych niż społeczność całego miasta, jest niestety wciąż aktualna. Muzea mogą przyczynić się do wypełnienia tej luki, gdyż zapotrzebowanie na wspólne działanie jest dosyć duże[44]. W koncepcji muzeum otwartego ważna jest przestrzeń mediacji. Ten model instytucji przekształca muzeum w miejsca spotkania, zapraszające do zaangażowanego dialogu. Jego fundamentem jest spotkanie, którego efekt stanowi rozmowa. „Właściwy proces mediacji – zdaniem Jolanty Skutnik – zaczyna się dopiero w tym momencie, kiedy uczestnicy zechcą podzielić się doświadczeniami, emocjami, wrażeniami, pomysłami i intuicjami. (…) Wymiana, jaka za sprawą mediatora dokonuje się pomiędzy uczestnikami tego procesu, zbliża poszczególnych uczestników do wynegocjowanego wspólnego sądu”[45]. W klasycznym modelu komunikacji Roman Jakobson (1896–1982) zwraca uwagę, że podstawowym wymogiem dialogu jest na konieczność szczególnej zamiany ról między nadawcą i odbiorcą[46]. Muzea powinny być otwarte na słuchanie i dążyć w kierunku pracy z widzem, nie tylko pracy dla widzów. Najistotniejszą metodą jest tu dialog i dyskusja. Podstawowym kontekstem funkcjonowania muzeum jest relacja między nim a współczesnym miastem.

Muzea są istotną częścią krajobrazu kulturowego oraz ważnym elementem miejskich panoram[47]. Muzeum i miasto powiązane są wieloma nićmi, w tym wiąże je budowa więzi obywatelskich. We współczesnym świecie muzea powinny spełniać rolę miejskiego, lokalnego forum, stając się częścią agory. To właśnie miasto i jego mieszkańcy są najpełniejszymi odbiorcami działalności muzeum, a także uczestnikami wspomnianego wyżej forum. Muzeum-forum w ujęciu Hansa Beltinga, niemieckiego historyka oraz teoretyka sztuki, to obszar negocjacji różnych formuł sztuki, to miejsce debaty na temat tego, co dana lokalna społeczność jest skłonna zaakceptować jako sztukę, a co odrzucić. Prof. Piotr Piotrowski używa pojęcia muzeum krytyczne, które oznacza muzeum-forum zaangażowane w debatę publiczną, podejmujące ważne, a często także kontrowersyjne problemy, jakimi żyje dana społeczność, dotyczące zarówno jego historii, jak i współczesności. Wpisuje się ono w tzw. nową muzeologię[48]. Ostatnio pojawiło się pojęcie muzeum radykalnego, używane od czasu opublikowania w 2013 roku przez Claire Bishop książki pod takim tytułem. Muzea radykalne nie są zainteresowane w ogóle kategorią dzieła. Ich istotą jest stawianie pytań, dyskusja, krytyka zastanych układów, badanie samych siebie. Pod tym względem przypominają starożytne muzejony jako miejsce spotkań, biesiadowania filozofów, czyli forum wymiany idei, ulokowane w sprzyjającym otoczeniu. Na początku XXI wieku instytucja muzeum staje się miejscem użytecznym i używanym, traci urok świątyni na rzecz produktu kultury. Dawnego gościa muzeum zastąpił dzisiaj użytkownik[49]. Muzea przeistoczyły się z instytucji neutralnych ekonomicznie w centra przemysłów kulturowych i turystyki, często stymulujących rozwój ekonomiczny otoczenia.

Społeczna funkcja muzeum to także odbudowywanie kultury pamięci – muzeum pełni doniosłą rolę w budowaniu tożsamości lokalnej, w kształtowaniu tożsamości historycznej i narodowej. Pierre Nora, francuski historyk, przedstawiciel trzeciej generacji szkoły historiograficznej Annales, zajmujący się problematyką związaną z tożsamością i pamięcią, używa pojęcia epoka upamiętnienia także w kontekście instytucji muzealnych[50]. Muzea są miejscem, gdzie zaspokajany jest ogromny deficyt społeczny, powstający na styku tabloidyzacji i globalizacji, tj. deficyt kultury pamięci. Współcześnie zadaniem muzeów jest prowadzenie dialogu społecznego z perspektywy zgromadzonych dóbr kultury i historii. W ostatnich latach istotnie zmieniła się rola muzeów oraz sposób ich postrzegania przez opinię publiczną. Muzea odgrywają coraz bardziej znaczącą rolę opiniotwórczą. Koniec XX i pierwszą dekadę XXI wieku można określić czasem muzeów. Brytyjski socjolog Gordon Fyle pisze, że współczesny fenomen muzealny po-

[43] Jagodzińska Katarzyna: *Czas muzeów w Europie Środkowej*…, s. 22.

[44] Wallis Aleksander: *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*. Warszawa 1971, s. 173; Mordyński Krzysztof: *Muzeum, gość i przestrzeń. Potrzeby muzealnych gości a funkcje i sposoby kształtowania poza ekspozycyjnej przestrzeni muzealnej*. „Muzealnictwo” 2012, nr 53, s. 105–106.

[45] Szeląg Marcin: *Przyszła rola edukacji muzealnej*…, s. 237; Skutnik Jolanta: Muzeum sztuki – przestrzeń edukacji. W: *Muzeum sztuki. Od Luwru do Bilbao*. Red. Maria Popczyk. Katowice 2006, s. 237, 239, 241–243. Szerzej o koncepcji spotkania w muzeum sztuki: Skutnik Jolanta: *Muzeum sztuki współczesnej jako przestrzeń edukacji*. Katowice 2008, s. 145–176.

[46] Jakobson Roman: *Poetyka w świetle językoznawstwa*. „Pamiętnik Literacki” 1960, nr 51/2, s. 431–473.

[47] Jagodzińska Katarzyna: *Czas muzeów w Europie Środkowej*…, s. 7.

[48] Piotrowski Piotr: *Muzeum krytyczne*…, s. 9, 45, 48–49, 75.

[49] Folga-Januszewska Dorota: *Muzeum*…, s. 85–87, 127.

[50] Traba Robert: *Epoka muzeów? Muzeum jako medium, muzeum jako moderator* [online]. Narodowe Centrum Kultury, I Kongres Muzealników Polskich, Łódź, 23–25 kwietnia 2015 r. [dostęp 19 lipca 2015 r.]. Dostępny w internecie: http://kongresmuzealnikow.pl/abstrakty-i-zalozenia-programowe/.

Debata Co znaczy dzisiaj idea teatru narodowego*, od lewej: dr hab. Jacek Kopciński, Tomasz Kubikowski (Teatr Narodowy w Warszawie), Jan Klata (dyr. Narodowego Teatru Starego w Krakowie), prof. Dariusz Kosiński (Uniwersytet Jagielloński); pałac Pod Krzysztofory, sala Baltazara Fontany, 10 grudnia 2013 r., fot. Tomasz Kalarus*

wiązany jest z procesami określanymi jako postindustrialne, postkapitalistyczne lub postmodernistyczne. Ponadto stwierdza, że obecnie muzeum działa „w świecie sieci cyfrowych, szybkiego przepływu obrazów i artefaktów, urynkowienia kultury i masowej turystyki”[51]. W 1998 roku hiszpański historyk sztuki Jesús Pedro Lorente stwierdził, że muzea stały się „katedrami miejskiej nowoczesności”[52]. Już znacznie wcześniej Stanisław Lorentz (1899–1991) wskazywał, że muzea przejmują rolę ważnych ośrodków życia kulturalnego, którymi w przeszłości były kościoły i klasztory[53]. Na konferencji *Heritage First* w Atenach w marcu 2014 roku przewodniczący Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM) Hans-Martin Hinz stwierdził, że muzea są katedrami XXI wieku, podkreślając, że nadszedł „czas muzeów”. Warto w tym miejscu przytoczyć głos krytyczny wobec koncepcji muzeum otwartego i komercjalizacji tej instytucji. Jean Clair, historyk sztuki, długoletni dyrektor Musée Picasso w Paryżu, w swojej książce *Kryzys muzeów. Globalizacja kultury* pisze: „Muzeum-forum, muzeum otwarte. Ileż to napisano o tych równie mglistych, co hojnych formułach. Otwarte jak rana, której grozi infekcja? Jak miasto, które okupuje wojsko?”[54]. Clair nie odrzuca samego muzeum, ale raczej tęskni do jego utraconego kształtu, do samotności i ciszy, do elitarnych przyjemności, docenianych głównie przez miłośników sztuki[55]. Niechęć do tłumów w muzeum jest charakterystyczna dla stanowiska nadającego dziełom sztuki autonomiczną, sakralno-estetyczną wartość, reprezentuje je nie tylko Jean Clair, ale jego wyrazicielami byli również Paul Valéry (1871–1945), znany poeta i eseista francuski, wspomniany Theodor Adorno czy też Arnold Berleant, amerykański filozof[56]. W dobie, gdy zdecydowaną przewagę mają postulaty, by odchodzić od modelu muzeum jako templum na rzecz modelu forum, jest to stanowisko zdecydowanie mniej popularne. Pośrednie stanowisko w tej kwestii zajmuje Katarzyna Barańska z Uniwersytetu Jagiellońskiego, która pisze: „Niech muzea będą jednym i drugim, niech staną się miejscami, które – jak świątynie – przeznaczone będą do swoistego kultu: sztuki, wiedzy, myśli i wrażliwości ludzkiej oraz wartości (…). Lecz jeśli uznamy, że kapłanami w tym kulcie mogą być wszyscy na równych prawach, to muzeum stać się może forum wymiany myśli i prawdziwie humanistycznej edukacji. I do takiego po-

[51] Cyt. za: Jagodzińska Katarzyna: *Czas muzeów w Europie Środkowej*…, s. 22.

[52] Lorente Jesús Pedro: *Cathedrals of Urban Modernity. The First Museum of Contemporary Art, 1800–1930*. Farnham 1998, pp. 1, 15.

[53] Lorentz Stanisław: Filozofia muzeów. W: *Przeszłość przyszłości… Księga pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Lorentza w setną rocznicę urodzin*. Red. Andrzej Rottermund, Dorota Folga-Januszewska, Ewa Micke-Broniarek. Warszawa 1999, s. 9–10.

[54] Clair Jean: *Kryzys muzeów. Globalizacja kultury*. Przeł. Jan Maria Kłoczowski. Gdańsk 2009.

[55] *Ibidem*, s. 12–13.

[56] Popczyk Maria: Autorytet muzeum…, s. 47.

Debata Dzielnice Krakowa współcześnie – stagnacja czy rozwój?*, od lewej: prof. Jacek Purchla (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie), dyr. MHK Michał Niezabitowski, Bogusław Kośmider (przewodniczący Rady Miasta Krakowa); pałac Pod Krzysztofory, sala Miedziana, 2 lutego2016 r., fot. Andrzej Janikowski*

dwójnego modelu w moim przekonaniu winniśmy dążyć za wszelką cenę"[57]. Podsumowując, w ciągu wieków muzea stanowiły źródło przyjemności, następnie wiedzy i wreszcie rozrywki oraz społecznej partycypacji. Na początku XXI wieku pełnią każdą z tych funkcji[58].

Krakowskie kolokwium jako przykład muzeum debaty, muzeum-forum stanowi ewenement na muzealnej mapie Polski, bowiem chociaż inne instytucje muzealne również organizują debaty i dyskusje, ale odbywa się to sporadycznie i nie na taką skalę, np. Muzeum Polin (cykl *O polskich Żydach szeptem i krzykiem*), Muzeum Śląskie, Muzeum PRL-u. W Krakowie innym ważnym miejscem debaty publicznej jest Międzynarodowe Centrum Kultury. Debaty *Krakowskiego kolokwium* są miejscem dialogu z historią, dialogu z mieszkańcami Krakowa, miejscem sporu, ale także w rezultacie wypracowania konsensusu. Debaty te skupiają się przede wszystkim na wątku lokalnym (Kraków), jednak zawsze w szerszym kontekście ogólnopolskim czy też globalnym. W nawiązaniu do stwierdzenia Doroty Folgi-Januszewskiej, że celem debat w muzeum jest integrowanie wokół niego społeczności lokalnych i wytwarzanie więzi społecznych, należy podkreślić, że jest to istotne zwłaszcza w takich społeczeństwach jak polskie, którego więzi społeczne zostały znacznie nadwyrężone przez procesy gwałtownej transformacji politycznej i ekonomicznej. Warto też zwrócić uwagę na to, że współcześnie muzea jako centra informacji o zbiorach przekształcają się w ośrodki współtworzenia informacji o relacjach między zbiorami a odbiorcami. Muzea coraz częściej przestają być medium, a stają się mediatorem, celem jest nie pokazanie obiektu, lecz poruszenie problemu[59]. Obecnie muzeum zamkniętej kolekcji wydaje się, zwłaszcza po ogłoszeniu koncepcji muzeum społecznego, anachronizmem. Debaty *Krakowskiego kolokwium* wpisują się w fenomen społeczeństwa obywatelskiego, otwartego[60]. Są świadectwem procesu przejścia muzeów z instytucji pasywnych (kolekcjonerskich, organizujących wystawy) do grupy instytucji aktywnie kształtujących i zmieniających środowisko społeczne i naturalne.

Wyzwaniem dla muzealnych debat *Krakowskiego kolokwium* są zagadnienia dotyczące współczesności i przyszłości Krakowa, aktualne problemy społeczne, ważne dla mieszkańców miasta, jak np. status i rola dzielnic pomocniczych Krakowa czy kwestia planu zagospodarowania przestrzennego miasta.

[57] Barańska Katarzyna: *Pożegnanie z edukacją*. „Muzealnictwo" 2010, nr 51, s. 52–53. Podobnie pisze Dorota Folga-Januszewska, zwracając uwagę, że obecnie jest rozpowszechnione przeciwstawienie muzeum polityczno-społecznego muzeum skupionemu na zbiorach, zwanym często tradycyjnym, zob. Folga-Januszewska Dorota: *Muzeum*…, s. 52.

[58] Jagodzińska Katarzyna: *Czas muzeów w Europie Środkowej*…, s. 27–28.

[59] Folga-Januszewska Dorota: *Muzeum*…, s. 8–9.

[60] Pietrzyk-Reeves Dorota: *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*. Wrocław 2004, s. 241–248.

Debata Przyszła Europa – laicka, chrześcijańska czy muzułmańska?*, od lewej: prof. Janusz A. Majcherek (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), dyr. MHK Michał Niezabitowski, dr Jarosław Flis (Uniwersytet Jagielloński), ks. Tadeusz Isakowicz-Zaleski; pałac Pod Krzysztofory, sala Miedziana, 5 kwietnia 2016 r., fot. Tomasz Kalarus*

Debata Przyszła Europa – laicka, chrześcijańska czy muzułmańska?*, 5 kwietnia 2016 r., fot. Tomasz Kalarus*

Zestawienie debat w ramach cyklu *Krakowskie kolokwium*

2011

18 stycznia – *Wyzwolenie czy zniewolenie?*
Paneliści: prof. Andrzej Chwalba (Uniwersytet Jagielloński), doc. Andrzej Kurz (Stowarzyszenie Kuźnica); prowadzący: Wojciech Czuchnowski („Gazeta Wyborcza"); Ulica Pomorska; frekwencja: 120 osób

1 marca – *Żołnierze Wyklęci. Bohaterowie czy bandyci?*
Paneliści: prof. Zdzisław Zblewski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie); prowadzący: Grzegorz Bernasik (Radio Kraków); Ulica Pomorska; frekwencja: 120 osób

13 kwietnia – *Czy Kraków potrzebuje Nowej Huty? – architektura*
Paneliści: dr inż. arch. Małgorzata Włodarczyk (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego), dr arch. inż. Andrzej Lorek (Politechnika Krakowska); prowadzący: Grzegorz Bernasik (Radio Kraków); Dzieje Nowej Huty; frekwencja: 14 osób

23 sierpnia 2011 – *Nazizm i stalinizm – na szali zbrodni*
Paneliści: dr Marek Lasota (Instytut Pamięci Narodowej), Zbigniew Gluza (prezes Fundacji Ośrodka Karta); prowadzący: Grzegorz Bernasik (Radio Kraków); Ulica Pomorska; frekwencja: 80 osób

4 listopada – *Wojna to męska rzecz? II wojna światowa a emancypacja kobiet*
Panelistki: dr Anna Czocher (Instytut Pamięci Narodowej), dr Barbara Klich-Kluczewska (Uniwersytet Jagielloński); prowadząca: Gabriele Lesser (korespondentka „Die Tageszeitung" w Polsce); Fabryka Emalia Oskara Schindlera; frekwencja: 15 osób

12 grudnia – *13 grudnia racja stanu czy zdrada stanu? W 30. rocznicę wprowadzenia stanu wojennego*
Paneliści: prof. Kazimierz Kik (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), prof. Tomasz Gąsowski (Uniwersytet Jagielloński); prowadzący: Włodzimierz Knap („Dziennik Polski"); Fabryka Emalia Oskara Schindlera; frekwencja: 20 osób

2012

26 stycznia – *I przenieśli nam redakcję do Krakowa... Tygodnik krakowski czy warszawski – spór o tożsamość „Przekroju"*
Paneliści: red. Mieczysław Czuma, red. Roman Kurkiewicz; prowadzący: Miłosz Kozioł (TVP Kraków); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 28 osób

8 maja – *8 maja. Dzień zwycięstwa czy dzień klęski?*
Paneliści: prof. Bogdan Musiał (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Pamięci Narodowej), prof. Marek Kornat (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie); prowadzący: Piotr Semka („Uważam Rze"); Ulica Pomorska; frekwencja: 60 osób

25 maja – *„Mroczne" średniowiecze contra „jutrzenka" renesansu – pomiędzy stereotypem a prawdą historyczną*
Paneliści: dr hab. Marek Walczak (Uniwersytet Jagielloński), dr Marcin Starzyński (Uniwersytet Jagielloński), Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); prowadzący: Grzegorz Bernasik (Radio Kraków); Barbakan; frekwencja: 96 osób

4 czerwca – *Pamięć Holokaustu w Krakowie – obciążenie czy przyszłość?*
Paneliści: dr Edyta Gawron (Uniwersytet Jagielloński), Janusz Sepioł (senator RP), Ryszard Kotarba (Instytut Pamięci Narodowej); prowadzący: Dawid Hajok („Gazeta Wyborcza"); Apteka pod Orłem; frekwencja: 75 osób

12 czerwca – *„Chcemy być nowocześni" i co dalej? Problem z architekturą modernizmu lat 60. XX wieku w Krakowie*
Paneliści: dr arch. Małgorzata Włodarczyk (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego), prof. Andrzej Wyżykowski (główny architekt miasta Krakowa, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego); prowadzący: Dawid Hajok („Gazeta Wyborcza"); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 24 osób

25 września – *Czy lekceważymy dziedzictwo Polskiego Państwa Podziemnego?*
Paneliści: dr Janusz Baster (Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji w Krakowie), dr Waldemar Grabowski (Instytut Pamięci Narodowej); prowadzący: Grzegorz Bernasik (Radio Kraków); Ulica Pomorska; frekwencja: 170 osób

23 października – *Czy dziedzictwo kulturowe Nowej Huty jest oczywiste?*
Paneliści: Mikołaj Kornecki (Obywatelski Komitet Ratowania Krakowa), dr Michał Wiśniewski (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Międzynarodowe Centrum Kultury); prowadzący: Grzegorz Bernasik (Radia Kraków); Dzieje Nowej Huty; frekwencja: 15 osób

20 listopada – *Co to jest sztuka Holokaustu?*
Paneliści: Anna Baranowa (Uniwersytet Jagielloński), Artur Tanikowski (Muzeum Historii Żydów Polskich w Warszawie), Maria Zientara (Muzeum Historyczne Miasta Krakowa); prowadząca: Justyna Nowicka (Radio Kraków); Fabryka Emalia Oskara Schindlera; frekwencja: 15 osób

2013

22 stycznia – *Romantycy kontra pozytywiści. Bić się czy się nie bić? W 150. rocznicę wybuchu powstania styczniowego*
Paneliści: prof. Michał Baczkowski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Jerzy Zdrada (Uniwersytet Jagielloński), prof. Henryk Żaliński (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie);

prowadzący: Piotr Legutko („Gość Niedzielny"); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 196 osób

19 marca – *Powinni powrócić czy zostać? Dylematy Polaków na emigracji w okresie tzw. odwilży*
Paneliści: prof. Kazimierz Wolny-Zmorzyński (Uniwersytet Jagielloński), dr Hubert Chudzio (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie); prowadzący: Grzegorz Bernasik (Radio Kraków); Ulica Pomorska; frekwencja: 29 osób

9 kwietnia – *Czy tylko Warszawa? W 70. rocznicę akcji Krüger*
Paneliści: prof. Tomasz Szarota (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk), prof. Grzegorz Ostasz (Politechnika Rzeszowska); prowadzący: Łukasz Wojtusik (Grupa Radiowa Agory); Ulica Pomorska; frekwencja: 55 osób

16 kwietnia – *Historia czy pamięć? Wokół misji muzeów czasów Zagłady*
Paneliści: dr Janusz Marszalec (Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku), Jan Ołdakowski (dyr. Muzeum Powstania Warszawskiego), Jacek Salwiński (zastępca dyr. MHK), prof. Krzysztof Zamorski (Uniwersytet Jagielloński); prowadząca: Jolanta Drużyńska (Radio Kraków); Fabryka Emalia Oskara Schindlera; frekwencja: 50 osób

21 maja – *Polski Piemont – Warszawa czy Kraków? W 150. rocznicę powstania styczniowego*
Paneliści: prof. Jerzy Zdrada (Uniwersytet Jagielloński), prof. Andrzej Chwalba (Uniwersytet Jagielloński), prof. Andrzej Szwarc (Uniwersytet Warszawski); prowadzący: Piotr Legutko („Gość Niedzielny"); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 158 osób

11 czerwca 2013 – *Wspólna nić? Dziedzictwo kulturowe chrześcijańskiego i żydowskiego Krakowa*
Paneliści: dr hab. Leszek Hońdo (Uniwersytet Jagielloński), prof. Zdzisław Noga (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie); prowadząca: Magdalena Drohomirecka (TVP Kraków); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 25 osób

3 października – *Barbaricum czy Christianitas? O tożsamości współczesnej Europy i jej średniowiecznych korzeniach*
Paneliści: bp dr hab. Grzegorz Ryś (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II), prof. Karol Modzelewski (Polska Akademia Nauk); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); Rynek Podziemny; frekwencja: 180 osób

15 października – *Z Napoleonem czy przeciwko niemu? Dylematy Polaków na początku XIX w. W 200. rocznicę śmierci ks. Józefa Poniatowskiego*
Paneliści: dr hab. Małgorzata Karpińska (Uniwersytet Warszawski), dr Andrzej Nieuważny (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), prof. Michał Baczkowski (Uniwersytet Jagielloński); prowadzący: Piotr Legutko („Gość Niedzielny"); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 114 osób

10 grudnia – *Co znaczy dzisiaj idea teatru narodowego?*
Paneliści: Tomasz Kubikowski (Teatr Narodowy w Warszawie), Jan Klata (dyr. Narodowego Teatru Starego w Krakowie), prof. Dariusz Kosiński (Uniwersytet Jagielloński); prowadzący: dr hab. Jacek Kopciński (red. nacz. miesięcznika „Teatr"); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 94 osób

2014

14 stycznia – *Franciszek Józef – dobry czy zły cesarz?*
Paneliści: prof. Stanisław Grodziski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Kazimierz Karolczak (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), prof. Waldemar Łazuga (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), prof. Michał Baczkowski (Uniwersytet Jagielloński); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 156 osób

28 stycznia – *Czy Kraków zdał egzamin? O postawach krakowian w latach 1939–1945*
Paneliści: dr Krystyna Samsonowska (Uniwersytet Jagielloński), dr hab. Łukasz Tomasz Sroka (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie); prowadzący: Piotr Legutko („Gość Niedzielny"); Fabryka Emalia Oskara Schindlera; frekwencja: 50 osób

25 lutego – *Bohater czy bandyta? Mjr Józef „Ogień" Kuraś w ocenie historyków polskich i słowackich*
Paneliści: prof. Andrzej Essen (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), dr Maciej Korkuć (Instytut Pamięci Narodowej, Akademia Ignatianum w Krakowie); prowadzący: Grzegorz Bernasik (Radio Kraków); Ulica Pomorska; frekwencja: 85 osób, debata towarzysząca wystawie czasowej *Krakowscy Wyklęci*

18 marca – *Nowa Huta 1988. Zapomniana wiosna niepodległości?*
Paneliści: prof. Antoni Dudek (Uniwersytet Jagielloński), prof. Wojciech Polak (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 73 osoby

15 kwietnia – *Zamach na Andrzeja Potockiego w 1908. Przeszłość i przyszłość stosunków europejskich*
Paneliści: prof. Marek Kornat (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk), dr hab. Łukasz Tomasz Sroka (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie); prowadzący: Michał Niezabitowski, (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 93 osoby

13 maja – *Kraków w koronie gwiazd dwunastu. 10-lecie miasta w Unii Europejskiej – bilans zysków i strat*
Paneliści: prof. Andrzej Chwalba (Uniwersytet Jagielloński), dr Jarosław Flis (Uniwersytet Jagielloński); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 27 osób

10 czerwca – *Austria, Prusy czy Rosja. Polonia, kędy droga? O wyborach Polaków w 1914 roku*
Paneliści: prof. Tomasz Gąsowski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Krzysztof Kawalec (Uniwersytet Wrocławski), prof. Waldemar Łazuga (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Po-

znaniu); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 64 osoby

6 sierpnia – *Pierwsza Kompania Kadrowa – między mitem a czynem*

Paneliści: prof. Jacek Majchrowski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Jan Rydel (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 128 osób

16 września – *Wrzesień 1939. Czy tej klęski mogliśmy uniknąć?*

Paneliści: prof. Tomasz Gąsowski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Krzysztof Kawalec (Uniwersytet Wrocławski), prof. Waldemar Łazuga (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 64 osoby

21 października – *Czwarty rozbiór Polski? Sprawa polska na kongresie wiedeńskim 1814–1815*

Paneliści: prof. Michał Baczkowski (Uniwersytet Jagielloński); dr Andrzej Nieuważny (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 114 osób

4 listopada –*Zachód czy Wschód? O historycznych korzeniach i znaczeniu Europy Środkowej*

Paneliści: prof. István Kovács (Instytut Historii Węgierskiej Akademii Nauk), prof. Jan M. Piskorski (Uniwersytet Szczeciński); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); Rynek Podziemny; frekwencja: 100 osób

18 listopada – *Bieda galicyjska. Mit czy prawda historyczna?*

Paneliści: prof. Krzysztof Zamorski (Uniwersytet Jagielloński), prof. Kazimierz Karolczak (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 128 osób

16 grudnia – *Hołd pruski 1525 r. Sukces czy porażka Polski?*

Paneliści: prof. Zdzisław Noga (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), dr hab. Michał Ferenc (Uniwersytet Jagielloński); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 72 osoby

2015 (do połowy roku)

3 marca – *Rozwój czy rozrost? Debata o metropolitalnym znaczeniu Krakowa w 100. rocznicę połączenia Podgórza i Krakowa*

Paneliści: prof. Kazimierz Karolczak (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), prof. Jacek Purchla (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Uniwersytet Jagielloński), prof. Zygmunt Ziobrowski (Instytut Rozwoju Miast); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 143 osoby

24 marca – *Wolne czy zniewolone miasto Kraków? W 200. rocznicę powstania Rzeczypospolitej Krakowskiej*

Paneliści: prof. Michał Baczkowski (Uniwersytet Jagielloński), dr Władysław Pęksa (Uniwersytet Jagielloński); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 63 osoby

16 kwietnia – *Władze samorządowe Krakowa w okresie staropolskim – obywatele czy oligarchowie?*

Paneliści: prof. Zdzisław Noga (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), dr Marcin Starzyński (Uniwersytet Jagielloński), prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 69 osób

19 maja – *Wizja Polski Józefa Piłsudskiego kontra Romana Dmowskiego. W 80. rocznicę śmierci Marszałka Piłsudskiego*

Paneliści: prof. Janusz Cisek (Uniwersytet Jagielloński), prof. Krzysztof Kawalec (Uniwersytet Wrocławski); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 59 osób

2 czerwca – *Gorsza płeć? Kobieta w mieście na przestrzeni dziejów*

Paneliści: dr Barbara Klich-Kluczewska (Uniwersytet Jagielloński); prof. Łukasz Sroka (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie); prowadzący: Michał Niezabitowski (dyrektor MHK); pałac Pod Krzysztofory; frekwencja: 58 osób

Bibliografia

Adorno Theodor W.: Muzeum Valéry Proust: W: *Muzeum sztuki. Antologia*…, s. 91–104

Arendt Hannah: *Kondycja ludzka*. Przeł. Anna Łagodzka. Warszawa 2000

Artyści o sztuce. Od van Gogha do Picassa. Wybór i oprac. Elżbieta Grabska, Hanna Morawska. Warszawa 1969

Barańska Katarzyna: *Pożegnanie z edukacją*. „Muzealnictwo" 2010, nr 51, s. 48–54

Borusiewicz Mirosław: *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*. Kraków 2012

Chorąży Ewa, Konieczka-Śliwińska Danuta, Roszak Stanisław: *Edukacja historyczna w szkole – teoria i praktyka*. Warszawa 2009

Clair Jean: *Kryzys muzeów. Globalizacja kultury*. Przeł. Jan Maria Kłoczowski. Gdańsk 2009

Das Herkunftsworterbuch. Etymologie der deutsch Sprache. Hrsg. Gunter Drosdowski. Manheim–Vien–Zurich 1989

Folga-Januszewska Dorota: *Muzeologia, muzeografia, muzealnictwo*. „Muzealnictwo" 2006, nr 47, s. 11–16

Folga-Januszewska Dorota: *Muzeum: fenomeny i problemy*. Kraków 2015

Gluziński Wojciech: *U podstaw muzeologii*. Warszawa 1980

Habermas Jürgen: *Teoria działania komunikacyjnego*. T. 1. *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*. Przeł. Andrzej Maciej Kaniowski. Warszawa 1999

Jagodzińska Katarzyna: *Czas muzeów w Europie Środkowej. Muzea i centa sztuki współczesnej (1989–2014)*. Kraków 2014

Jakobson Roman: *Poetyka w świetle językoznawstwa*. „Pamiętnik Literacki" 1960, nr 51/2, s. 431–473

Kampka Agnieszka: *Debata publiczna. Zmiany społecznych norm komunikacji*. Warszawa 2014

Kopaliński Władysław: *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa 1993

Krajewski Marek: Od muzeum publicznego do muzeum publiczności. W: *Muzeum jako świetlany przedmiot pożądania*. Red. Jarosław Lubiak. Łódź 2007, s. 51–64

Legutko Piotr: *Sztuka debaty czyli jak się nie dać*. Kraków 2009

Linde Samuel Bogumił: *Słownik języka polskiego*. T. 3. Lwów 1857

Lorente Jesús Pedro: *Cathedrals of Urban Modernity. The First Museum of Contemporary Art, 1800–1930*. Farnham 1998

Lorentz Stanisław: Filozofia muzeów. W: *Przeszłość przyszłości… Księga pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Lorentza w setną rocznicę urodzin*. Red. Andrzej Rottermund, Dorota Folga-Januszewska, Ewa Micke-Broniarek. Warszawa 1999, s. 9–24

Majewski Piotr: *Muzeum jako instytucja komunikacji społecznej* [online]. Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów [dostęp 19 lipca 2015 r.]. Dostępny w internecie: http://nimoz.pl/pl/wydawnictwa/warto-przeczytac-1/artykuly/muzeum-jako-instytucja-komunikacji-spolecznej

Mielczarski Cyprian: *Sofiści i polityka. Antyczne źródła liberalizmu europejskiego*. Warszawa 2010

Mordyński Krzysztof: *Muzeum, gość i przestrzeń. Potrzeby muzealnych gości a funkcje i sposoby kształtowania poza ekspozycyjnej przestrzeni muzealnej*. „Muzealnictwo" 2012, nr 53, s. 102–108

Muzeum – przestrzeń otwarta? Wystąpienia uczestników szóstego sympozjum problemowego Kongresu Kultury Polskiej, 23–25.09.2009 / moderator Andrzej Rottermund. Warszawa 2010

Muzeum przyszłości. Rozmowa z prof. Andrzejem Rottermundem, historykiem sztuki, muzeologiem, dyrektorem Zamku Królewskiego w Warszawie. Rozmowę przeprowadziła Magdalena Jarco. „Wprost" 1999, nr 36, s. 62–63

Muzeum sztuki. Od Luwru do Bilbao. Red. Maria Popczyk. Katowice 2006

Pater Renata: *W poszukiwaniu standardów edukacji muzealnej*. „Muzealnictwo" 2012, nr 53, s. 134–143

Pietrzyk-Reeves Dorota: *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*. Wrocław 2004

Piotrowski Piotr: *Muzeum krytyczne*. Poznań 2011

Popczyk Maria: Autorytet muzeum w dobie muzeum otwartego. W: *Muzeum – przestrzeń otwarta? Wystąpienia uczestników szóstego sympozjum problemowego Kongresu Kultury Polskiej, 23–25.09.2009 / moderator Andrzej Rottermund.* Warszawa 2010,s. 43–50

Reale Giovanni: *Historia filozofii starożytnej*. T. 1. *Od początków do Sokratesa*. Przeł. Edward Iwo Zieliński. Lublin 1993

Romantycy kontra pozytywiści. Bić się czy się nie bić? [zapis debaty]. W: *W bój lećmy zwyciężać… W 150. rocznicę powstania styczniowego*. Kraków 2013, s. 31–49

Rottermund Andrzej: *Problemy muzealnictwa w świecie współczesnym*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Opuscula Musealia" 1991, t. 5, s. 27–38

Sedlmayr Hans: Muzeum. W: *Muzeum sztuki. Antologia*. Wstęp i red. Maria Popczyk. Kraków 2005, s. 47–51

Skutnik Jolanta: Muzeum sztuki – przestrzeń edukacji. W: *Muzeum sztuki. Od Luwru do Bilbao*…, s. 236–245

Skutnik Jolanta: *Muzeum sztuki współczesnej jako przestrzeń edukacji*. Katowice 2008

Słownik łacińsko-polski. Red. Marian Plezia. T. 1. Warszawa 1998

Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów. Red. Jerzy Bralczyk. Warszawa 2008

Szczerski Andrzej: Kontekst, edukacja, publiczność – muzeum z perspektywy „nowej muzeologii". W: *Muzeum sztuki. Antologia*…, s. 335–344

Szeląg Marcin: *Przyszła rola edukacji muzealnej w Polsce*. „Muzealnictwo" 2009, nr 50, s. 234–242

Traba Robert: *Epoka muzeów? Muzeum jako medium, muzeum jako moderator* [online]. Narodowe Centrum Kultury, I Kongres Muzealników Polskich, Łódź, 23–25 kwietnia 2015 r. [dostęp 19 lipca 2015 r.]. Dostępny w internecie: http://kongresmuzealnikow.pl/abstrakty-i-zalozenia-programowe/

Uniwersalny słownik języka polskiego. Red. Stanisław Dubisz. Warszawa 2003

Vergo Peter: Introduction. In: *The New Museology*. Ed. Peter Vergo. London 2006, pp. 1–5

Wallis Aleksander: *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*. Warszawa 1971

Żygulski Zdzisław jun.: *Muzea na świecie. Wstęp do muzealnictwa*. Warszawa 1982

The Kraków colloquy – a place of public debate

There is still a stereotype of the museum as an unattractive conservative institution that derives energy only from the past. A place that is fundamentally unfriendly and closed and isolates the visitor from exhibits so much that it puts thick felt slippers on his shoes. At the end of the 20th century, in contrast to the image of a museum-sanctuary, we saw the beginning of tendencies to "de-musealise" the museum and to transform it into a place of entertainment and fun – a place of event activity in the field of the spare time industry. Another visible tendency is the conception of a museum-forum – an open museum belonging to the audience, an example of which is *The Kraków colloquy*. It is a cycle of debates of the Historical Museum of the City of Kraków on important topics concerning the history and modernity of Kraków, which was initiated in 2011. Its name derives from the Latin word *colloquium* (conversation). These discussions are addressed primarily to city inhabitants, inviting them to meetings and conversations. They are a place of dialogue with history, dialogue with Kraków inhabitants – a place of dispute, but also consensus. These debates focus primarily on the local topic (Kraków), but it is always a national or global topic in a broader context. According to Prof. Piotr Piotrowski, museums should fulfil the role of a local urban forum, becoming a part of the agora. A similar opinion is expressed by Prof. Dorota Folga-Januszewska, who suggests that the aim of debates in the museum is to integrate local communities around it and establish social bonds. This is important particularly in societies like the Polish one, which was considerably impaired by processes of deep political and economic transformation. Museums increasingly often turn from a medium into a mediator – their aim is to bring up a problem rather than show an object. Today the museum of a closed collection seems to be an anachronism, particularly after the concept of a social museum was proclaimed.

Debates under *The Kraków colloquy* become a part of the phenomenon of an open society – civil society. They are a testimony to the process of transition of museums from passive institutions collecting items and organising exhibitions to a group of institutions that actively shape and change the social and natural environment. *The Kraków colloquy* proves that the museum is an institution open to the environment. Among participants in debates there are well-known representatives of the world of Kraków's science and culture and the most important Polish scientific centres. These events contribute to the creation of civil awareness and identity and social inclusion and sometimes are a sort of social therapy – e.g., in post-totalitarian states affected by a social trauma (settlement of the past, discovery of white stains of history). Moreover, these debates popularise the current state of historical knowledge, often updating the general view known from school or even academic handbooks. Most debates are held in an iconographic scenery referring to the topic of the discussion.

Debates held as a part of *The Kraków colloquy* in the Museum have been attended by more than 100 panellists. Most of them are academic employees, and more than half of them are professors. Well-known figures of public life also participated in debates. As an example of a museum-debate or a museum-forum, *The Kraków colloquy* responds to the demand for a living institution acting for and towards society, which maintains constant dialogue with its own recipients and focuses on communication rather than passing of knowledge. Today the museum is no longer the salon for elites – it has become an egalitarian institution in which the communication process takes place in order to integrate local communities around museums and establish social bonds. The open museum plays an important role in the creation of a modern civil society. *The Kraków colloquy* is a rarity on the map of Polish museums – although debates and discussions are held also in other museums, they are organised sporadically and not on such a large scale, e.g., Polin – Museum of Polish Jews (series *About Polish Jews by whisper and shout*), the Silesian Museum, the Museum of the People's Republic of Poland.